

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ІГОРЯ
СІКОРСЬКОГО»**

ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРКЕТИНГУ

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

«На правах рукопису»

УДК 339.56

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ С.В. Войтко

“ ____ ” _____ 20__ р.

Магістерська дисертація

на здобуття ступеня магістра

зі спеціальності 051 «Економіка» _____

спеціалізації «Міжнародна економіка» _____

на тему: Стратегія розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції

Виконав (-ла): студент (-ка) б курсу, групи УС-361м

Ходан Олена Віталіївна _____

Науковий керівник д.е.н., професор Охріменко О.О. _____

Рецензент д.е.н., професор Дергачова В.В. _____

Засвідчую, що у цій магістерській дисертації

немає запозичень з праць інших авторів

без відповідних посилань.

Ходан Олена Віталіївна _____

Київ – 2018 року

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

Факультет менеджменту та маркетингу
Кафедра міжнародної економіки
Рівень вищої освіти – магістерський
Спеціальність 051 Економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувача кафедри

_____ С. В. Войтко

«12» лютого 2018 р.

ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студенту

Ходан Олені Віталіївні

1. Тема дисертації: «Стратегія розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції»,
науковий керівник дисертації: Охріменко Оксана Онуфріївна, д.е.н., професор

затверджені наказом по університету від «12» січня 2018 р. № 33.
2. Термін подання студентом дисертації «14» травня 2018р.
3. Об'єкт дослідження: формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

4. Предмет дослідження: теоретико-методичні засади та практичні рекомендації щодо формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.
5. Мета дослідження: теоретичне обґрунтування, вироблення науково-методичних засад і практичних рекомендацій, спрямованих на формування стратегії розвитку агропромислового комплексу України в умовах посилення міжнародної конкуренції.
6. Перелік завдань, які потрібно розробити:
 - визначити сутність стратегії розвитку її особливостей та методики формування;
 - дослідити та узагальнити існуючі стратегії розвитку АПК України;
 - визначити сутність та роль міжнародної конкуренції в сучасних умовах;
 - здійснити аналіз тенденцій розвитку експорту продукції АПК України;
 - визначити зовнішньоторговельні пріоритети розвитку АПК України;
 - проаналізувати систему підтримки аграрного сектору України;
 - обґрунтувати еко-інноваційну модель розвитку для експортоорієнтованих підприємств України;
 - передбачити розвиток сфери АПК України на глобальному рівні.
7. Орієнтовний перелік ілюстративного матеріалу: кількість рисунків – 9, таблиць – 13, додатків – 0.
8. Дата видачі завдання «08» лютого 2018 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН
виконання магістерської дисертації
студенткою Ходан О.В.

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Закріплення студента за науковим керівником магістерської дисертації	01.09.2017-20.09.2017	
2.	Вибір теми магістерської дисертації та затвердження її на засіданні кафедри	21.09.2017-18.10.2017	
3.	Розробка змісту магістерської дисертації та видача завдання науковим керівником	18.10.2017-31.10.2017	
4.	Підписання завідувачем кафедри листа «Завдання на магістерську дисертацію студенту»	01.11.2017-03.11.2017	
5.	Підбір літератури за темою дослідження та її аналіз	03.11.2017-30.11.2017	
6.	Підготовка теоретичного розділу та погодження його змісту з науковим керівником	31.12.2017	
7.	Проведення аналізу об'єкта економічного дослідження	01.01.2018-28.02.2018	
8.	Узагальнення результатів аналізу та виявлення невикористаних резервів у діяльності досліджуваного об'єкту	01.03.2018-15.03.2018-	
9.	Завершення підготовки другого розділу	20.03.2018	
10.	Розробка та обґрунтування удосконалень, які є основою третього, рекомендаційного розділу	21.03.2018-20.04.2018	
11.	Узагальнення отриманих наукових результатів всієї роботи та підготовка загальних висновків	21.04.2018-27.04.2018	
12.	Оформлення магістерської дисертації та перевірка її та оформлення відгуку науковим керівником	28.04.2018-10.05.2018	
13.	Доопрацювання магістерської дисертації задля усунення виявлених керівником недоліків	10.05.2018-12.05.2018	
14.	Подання магістерської дисертації для перевірки на плагіат і проходження нормоконтролю	до 15.05.2018	
15.	Надання магістерської дисертації рецензенту. Підготовка рецензентом офіційної рецензії за встановленим зразком.	15.05.2018-18.05.2018	
16.	Підготовка доповіді та наочних матеріалів до захисту	12.05.2018-15.05.2018	
17.	Захист магістерської дисертації перед ЕК	23.05.2018	

Студент

(підпис)

О.В. Ходан

Керівник роботи

(підпис)

О.О. Охріменко

РЕФЕРАТ

Сторінок 93	Рисунків 9	Таблиць 13	Додатків 0
-------------	------------	------------	------------

Дослідження на прикладі:	зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору
Мета дослідження:	теоретичне обґрунтування, вироблення науково-методичних засад і практичних рекомендацій, спрямованих на формування стратегії розвитку агропромислового комплексу України в умовах посилення міжнародної конкуренції.
Завдання дослідження	<ul style="list-style-type: none"> - визначити сутність стратегії розвитку її особливостей та методики формування; - дослідити та узагальнити існуючі стратегії розвитку АПК України; - визначити сутність та роль міжнародної конкуренції в сучасних умовах; - здійснити аналіз тенденцій розвитку експорту продукції АПК України; - визначити зовнішньоторговельні пріоритети розвитку АПК України; - проаналізувати систему підтримки аграрного сектору України; - обґрунтувати еко-інноваційну модель розвитку для експортоорієнтованих підприємств України; - передбачити розвиток сфери АПК України на глобальному рівні.
Предмет дослідження:	теоретико-методичні засади та практичні рекомендації щодо формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.
Об'єкт дослідження:	формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції
Наукова новизна*	<p>набуло подальшого розвитку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначення зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку АПК України; - обґрунтування еко-інноваційної моделі як стратегічно важливого напрямку розвитку експортоорієнтованих підприємств для забезпечення конкурентоздатності їх продукції в умовах посилення міжнародної конкуренції; - прогнозування розвитку сфери АПК України на глобальному рівні, що дало можливість визначити напрями удосконалення стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, стратегія розвитку, міжнародна конкуренція зовнішньоторговельна діяльність, конкурентні переваги, експортний потенціал, індекс конкурентоспроможності

АНОТАЦІЯ

Магістерська дисертація присвячена дослідженню розвитку агропромислового комплексу України. Автором було визначено сутність стратегій розвитку та узагальнено методики її формування, було досліджено особливості міжнародної конкуренції та її роль. Було здійснено аналіз тенденцій розвитку експорту продукції АПК, на підставі чого було визначено зовнішньоторговельні пріоритети розвитку аграрного сектору України. На основі досліджень було обґрунтовано еко-інноваційну модель розвитку для експортоорієнтованих підприємств агропромислового комплексу України. Передбачено розвиток аграрного сектору України на глобальному рівні, що дало можливість надати рекомендації щодо удосконалення стратегії розвитку АПК України.

ANNOTATION

The master's dissertation is devoted to research of Ukraine's agriculture development. the topic relevance of the master's thesis is determined by the modern integration processes taking place in the world and the priority of the agriculture development for the Ukrainian economy, which necessitates the improvement of Ukraine's agriculture development strategy in conditions of increased international competition. The author defined the meaning of development strategies and generalized the methods of its formation, the international competition features and role. Was determined the foreign trade priorities of Ukraine's agriculture development. The eco-innovative development model was substantiated for export-oriented Ukraine's agriculture enterprises. Ukraine's agriculture development forecast was made, which gave an opportunity to give recommendations on improving of Ukraine's agriculture development strategy in conditions of increased international competition.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1	12
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ АПК У МІЖНАРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	12
1.1. Сутність стратегій розвитку, їх особливості та методичні засади формування.....	12
1.2. Особливості експортоорієнтованої стратегії розвитку АПК України ..	20
1.3. Сутність міжнародної конкуренції та особливості її прояву в сучасних умовах.....	29
Висновки за розділом 1	35
РОЗДІЛ 2	36
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ	36
2.1. Тенденції розвитку експорту продукції АПК України	36
2.2. Визначення зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку АПК України	48
2.3. Аналіз системи підтримки аграрного сектору України	62
Висновки за розділом 2	67
РОЗДІЛ 3	68
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.....	68
3.1. Обґрунтування еко-інноваційної моделі розвитку для експортоорієнтованих підприємств України	68
Розділ 3.2. Прогнозування та передбачення розвитку сфери АПК України на глобальному рівні.....	78
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ.....	84
ЛІТЕРАТУРА	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізації та інтеграції жодна країна не може існувати відокремлено від інших. Всі держави інтегровані зовнішньоекономічними зв'язками. Вагомі зміни в структурі, організації та географії світової торгівлі відбулися в останні два десятиліття. З початку раних 90-их з'явилися нові значимі експортери. Китай являється найбільшим світовим експортером, але і інші країни нарощують свої експортні потужності, щоб стати основними світовими постачальниками. Виникнення глобальних економічних ланцюгів спричинило загострення конкурентної боротьби між країнами та транснаціональними корпораціями за сфери впливу.

Для України пріоритетним та стратегічно важливим сектором економіки традиційно залишається агропромисловий комплекс. Саме тому повноцінне використання експортного потенціалу агропромислового комплексу країни відіграватиме ключову роль в її інтеграції в світовий економічний простір. Все вищезазначене актуалізує визначення стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Огляд літератури. Дослідженням стратегій розвитку агропромислового комплексу, проблемам зовнішньоторговельної діяльності сільськогосподарською продукцією та забезпечення її конкурентоспроможності присвячені праці І.В. Баневої, О.В. Боднар, І.О. Гончаренко, О.М. Бородіни, В.А. Гавриша, Я.І. Глущенко, І.О. Гончаренко, В.А. Гудзинського, В.В. Дем'янчука, М.В. Дубініни, О.В. Єпішкіної, О.А. Єрмакової, В.В. Зіновчука, І.К. Іртищевої, І.В. Катан, С.М. Кваші, Ю.Є. Кирилова, І.В. Кіщак, А.В. Ключник, О.В. Котикової, Ю.Д. Лопатинського, Ю.М. Луки, Д.Т. Лупенка, П.М. Макаренка, М.Г. Маліка, Л.В. Мармоль, О.Д. Новікова, О.В. Олійника, Л.М. Радченко, В.В. Россохи, М.І. Сахацького, О.О. Стахорського, В.С. Шебаніна, В.М. Яценко та інших науковців.

Метою магістерської дисертації є теоретичне обґрунтування, вироблення науково-методичних засад і практичних рекомендацій,

спрямованих на формування стратегії розвитку агропромислового комплексу України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Відповідно до поставленої мети було визначено і вирішено такі **завдання:**

- визначити сутність стратегії розвитку її особливостей та методики формування;
- дослідити та узагальнити існуючі стратегії розвитку АПК України;
- визначити сутність та роль міжнародної конкуренції в сучасних умовах;
- здійснити аналіз тенденцій розвитку експорту продукції АПК України;
- визначити зовнішньоторговельні пріоритети розвитку АПК України;
- проаналізувати систему підтримки аграрного сектору України;
- обґрунтувати еко-інноваційну модель розвитку для експортоорієнтованих підприємств України;
- передбачити розвиток сфери АПК України на глобальному рівні.

Об'єктом дослідження є формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні рекомендації щодо формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Для досягнення мети та вирішення основних завдань магістерської дисертації застосовані різноманітні **методи дослідження**: діалектичний метод пізнання; логічний та формально-логічний методи; метод порівняння, узагальнення, систематизації та синтезу (при дослідженні сутності стратегій розвитку), системний і комплексний підходи, економіко-статистичні, методи групування, графічного аналізу, (при оцінці особливостей функціонування АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції), методи експертної діагностики, прогнозування (при визначенні напрямів

удосконалення стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції).

Теоретико-інформаційну основу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, законодавча база, періодичні та монографічні видання, матеріали міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій, звіти міжнародних організацій, статистичні матеріали міжнародної статистичної бази даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у дослідженні та подальшій розробці теоретичних засад щодо формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції. Положення магістерської дисертації, що визначають її наукову новизну і виносяться на захист, полягають у наступному:

набуло подальшого розвитку:

- визначення зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку АПК України;
- обґрунтування еко-інноваційної моделі як стратегічно важливого напрямку розвитку експортоорієнтованих підприємств для забезпечення конкурентоздатності їх продукції в умовах посилення міжнародної конкуренції;
- прогнозування розвитку сфери АПК України на глобальному рівні, що дало можливість визначити напрями удосконалення стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані та обґрунтовані в магістерській дисертації наукові положення та пропозиції можуть бути використані для розробки стратегії розвитку АПК України.

Отримані результати, які мають практичне значення, полягають у наступних положеннях:

- обґрунтовано рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності продукції АПК України на глобальному ринку;

- сформульовано пропозиції щодо визначення напрямів формування стратегії розвитку АПК України в умовах посилення міжнародної конкуренції.

Апробація результатів магістерської дисертації та публікації.

Основні положення магістерської дисертації були опубліковані у науковому фаховому виданні «Ефективна економіка» «Оцінювання експортного потенціалу агропромислового комплексу України» (2016 р.).

Структура роботи. Магістерська дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основна частина роботи становить 75 сторінки і включає 9 рисунків та 13 таблиць. Список використаних джерел містить 76 найменувань на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ АПК У МІЖНАРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Сутність стратегій розвитку, їх особливості та методичні засади формування

Спочатку термін *strategos* відносився до ролі людини (командувача армією). Згодом слово набуло нового змісту - "мистецтво військового командування", тобто йшла мова про психологічні і поведінкові навички, необхідні для виконання ролі командувача. На час Перикла (450 р. до н.е.) цим словом стали позначати будь-які навички управління (адміністративний талант, ораторську майстерність, силу) [13, с. 25].

А до часу Олександра Македонського (330 р. до н.е.) Термін означав уміння організувати сили для перемоги над супротивником і створювати єдину систему всеосяжного управління. У сучасному світі під поняттям стратегія найчастіше розуміють політику, що реалізує організація, і яка представляє собою набір можливих рішень [13, с. 25].

В економічних словниках наведені наступні визначення економічної стратегії:

- «мистецтво керівництва, загальний план ведення роботи виходячи з ситуації діяльності на даному етапі розвитку» [7];
- «довготривалі, найбільш принципові, важливі установки, плани, наміри уряду, адміністрації регіонів, керівництва підприємств у відношенні виробництва, доходів і витрат, бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту» [41].

Поняття стратегії увійшло в термінологію управлінських наук, з'явилися такі поняття, як «стратегічне планування», «стратегічне управління», «стратегічний менеджмент».

Багато вчених, як вітчизняних так і зарубіжних, в різні часи давали визначення поняттю «стратегія». Концепцію стратегії вперше було

розроблено в 60-ті роки такими вченими, як І. Ансоффом, А. Чандлером. Власне вони дали визначення основних положень стратегічного планування. Сутність поняття стратегія змінювався під впливом економічного розвитку суспільства.

Стратегією почали вважати не тільки здійснення правильного управління ресурсами, але й правильне визначення напрямів діяльності на ринку. Все частіше стратегією вважали план дій для перемоги над конкурентами, завдяки застосуванню комплексу дій.

На сьогоднішній день існує велика кількість визначень поняття стратегія, оскільки трактують його залежно від об'єкта і предмета своїх досліджень в залежності від конкретної формальної ситуації, і це свідчить про значну увагу до цього поняття.

Щоб краще розібратися із сутністю поняття стратегія, необхідно детальніше ознайомитися з його трактуванням різними авторами, адже у своїх працях науковці дають різні визначення терміну стратегія (додаток А).

Досить популярним визначенням цього поняття серед вітчизняних фахівців є визначення, дане І. Ансоффом. На його думку стратегія – це набір правил для прийняття рішень, якими керується організація у своїй діяльності [3].

Г. Мінцберг розглядає стратегію як патерн, або план, що інтегрує головні цілі організації, її політику і дії в якесь узгоджене ціле [13].

Б. Карлоф визначає стратегію як узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії [29].

М. Портер вважає, що стратегію варто розглядати як спосіб реагування на зовнішні можливості й загрози, внутрішні сильні та слабкі сторони [36].

На думку В. Вінокурова стратегія – це система управлінських рішень, що визначають перспективні напрямки розвитку підприємства, сфери, форми і способи його діяльності в умовах навколишнього середовища і порядок розподілу ресурсів для досягнення поставлених цілей [9].

С. Покропивний дає визначення, що стратегія – це генеральна комплексна програма дій, що визначають пріоритетні для підприємства проблеми, його місію, головні цілі та розподіл ресурсів для їх досягнення. За своїм змістом стратегія є довгостроковим плановим документом, результатом стратегічного планування [20].

У своїй праці П. Дойль розглядає стратегію як комплекс прийнятих менеджментом рішень з розміщення ресурсів підприємства та досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках [17].

Як би ми не визначали стратегію, нам не втекти від головного питання: а з чим має справу стратегія? Багато авторів, відповідаючи на це запитання, починають міркувати про алокацію ресурсів. Але питання, які ресурси підлягають розподілу і з якими цілями? Ми можемо, наприклад, запланувати скорочення числа цвяхів в підошвах солдатських чобіт в армії, або ж корпорація може застосувати схему, згідно з якою на ринок будуть просуватися товари тільки чорного кольору. Однак навряд чи такі рішення заслуговують назви стратегії.

Можна сказати, що "стратегія" має справу з найбільш важливими питаннями, а "тактика" займається деталями (точніше, "тактика вчить, як використовувати військові сили в боях, а стратегія - як використовувати самі битви для досягнення військових цілей" [von Clausewitz, 1976: 128]). З цих позицій число цвяхів або колір машин - це, звичайно ж, деталі. Проблема ж у тому, що в перспективі деякі деталі можуть виявитися "стратегічними". І справді, однією з причин, по якій Генрі Форд програв свою битву з General Motors, полягала в тому, що він відмовився від випуску автомобілів будь-якого іншого кольору, крім чорного [13].

За влучним зауваженням Р. Румельта, «що для однієї людини стратегія, то для іншого, тактика, а тому стратегія залежить від того, на якому стільці ви сидите». Важливо також і те, коли ви сидите на цьому стільці. Те, що сьогодні виглядає як тактика, завтра цілком може виявитися стратегією [44].

Стратегії притаманні такі риси:

- Спрямованість у середньострокові та довгострокові перспективи;
- Орієнтація на розвиток ключових, визначальних для системи цілей, від досягнення яких залежить її виживання, соціально-економічний прогрес;
- Органічне узгодження намічених цілей з обсягом та структурою ресурсів для їх досягнення, як наявних, так і перспективних;
- Урахування впливу на об'єкт планування багатьох зовнішніх факторів і розробка заходів, що послаблюють дію негативних чинників, а також посилюють дію позитивних для успішного вирішення стратегічних завдань системи;
- Здатність передбачати зміни зовнішнього та внутрішнього середовища і пристосувати до них процес його функціонування.

Щоб дати визначення стратегії розвитку необхідно розуміти, що мається на увазі під розвитком. Розвиток передбачає рух від простого до складного, від нижчого до вищого, процес оновлення, рухи по висхідній лінії, від старого до нового, більш високого якісного стану, народження нового, відмирання старого на противагу розпаду, регресу, деградації. Основна особливість, що відрізняє розвиток від інших динамічних процесів, наприклад, від процесу зростання, є якісна зміна в часі змінних, які характеризують стан системи, що розвивається (стосовно росту зазвичай говорять лише про їх кількісну зміну, причому ця якісна зміна носить стрибкоподібний характер [40, с.108].

Отже, до стратегій розвитку вчені-економісти відносять стратегію росту, яка притаманна молодим організаціям, які бажають у найкоротші терміни зайняти лідируючі позиції.

Існують три основні альтернативи стратегії росту: прискорений (концентрований), інтегрований і диверсифікований ріст. У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі перелічені стратегії називаються базисними (еталонними) стратегіями розвитку підприємства [3].

Російські науковці В.І. Зайцев, С.А. Логвінов, Є.Г. Павлова виділяють три основні види стратегій розвитку: стратегія стабільності, стратегія зростання, стратегія скорочення [63].

Вчені-економісти вважають, що стратегія розвитку – це властивість стратегії підприємства, яку вона може мати не у будь-який момент діяльності, а тільки при наявності певних умов.

Вважається, що концептуально стратегія розвитку – це стратегія, яка спрямована на досягнення цілей розвитку. А цілі розвитку можна ставити тільки у певних сприятливих для цього умовах.

На рис. 1.1. проілюстровані характерні ознаки стратегії розвитку.

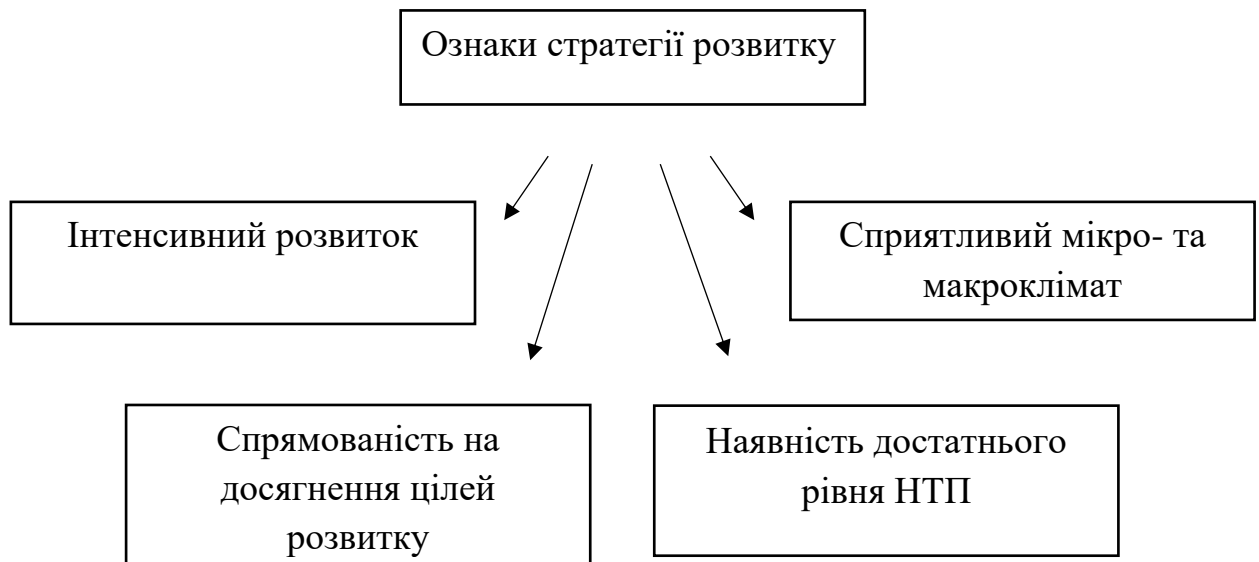


Рис. 1.1. Ознаки стратегії розвитку

Під сучасною стратегією розвитку слід розуміти узагальнену модель дій, що представлена у вигляді комплексу розроблених заходів та спрямовану на досягнення довгострокових цілей через зміни і перетворення у діяльності, з урахуванням ринкових можливостей та наявних ресурсів [15, с. 87].

Проаналізувавши роботи вчених, які займалися питанням стратегії розвитку підприємства ми дійшли висновку, що не існує конкретних підходів до класифікації стратегій розвитку.

Такі вчені, як В.А. Рульєв, С.О. Гуткевич, Головінов а також В.Д. Дорофєєв, умовно поділяють стратегії на дві групи: стратегії функціонування

(лідерство в зниженні витрат, диференціація та фокусування); стратегії розвитку (росту, обмеженого росту, скорочення та комбінування) [45, с. 192].

До стратегій розвитку відносять стратегію росту, яка поділяється на: стратегію прискореного (концентрованого) росту; інтегрованого росту; диверсифікованого росту.

Наведені стратегії у зарубіжній і вітчизняній літературі називаються базисними або еталонними стратегіями розвитку організації.

Стратегія обмеженого росту являє собою стратегічну альтернативу, що характеризується цілями, встановленими на рівні минулих досягнень з урахуванням інфляції.

Російський вчений Н.Н. Трен'єв у своїй роботі пропонує наступні види стратегій розвитку: основну, що включає в себе стратегії зростання, підтримання, догляду, комбінувану; конкурентну (містить в собі стратегії зниження цін, диференціації, концентрації) та функціональну стратегію підприємства [59, с. 55].

Варто зазначити, що грамотно вибудована стратегія є дуже значущим механізмом управління. Але, з іншого боку, існування «ідеальної» стратегії неможливо. По-перше, неможливо розробити «єдину» стратегію для всіх підприємств чи галузей економіки, так як стратегія розвитку повинна враховувати унікальні особливості, від яких будуть залежати не тільки масштаби стратегічних заходів, а й механізми розвитку, закладені в стратегію. По-друге, з плином часу відбуваються серйозні зміни, як у внутрішній, так і в зовнішньому середовищі, що також вимагає внесення змін, часто кардинальних, в стратегію розвитку. Незважаючи на таку унікальність кожної стратегії розвитку, в сучасній науці виділено ряд основних видів стратегій, найбільш оптимальних для реалізації в певних умовах, що, безсумнівно, полегшує і впорядковує процес формування стратегії розвитку.

На даному етапі розвитку стратегічного управління формування стратегії розвитку ґрунтується, передусім, на виборі з декількох альтернативних варіантів стратегій. При цьому кожен з розглянутих варіантів

формується сценарним методом, або на основі стандартних рішень для широко поширених ситуацій. Найбільш повно питання методів формування стратегії підприємства розглянуто вченими Гарвардської школи (М. Портер, К. Прахалад, К. Ендрюс, Г. Хемел), яка і сьогодні залишається лідером в цьому напрямку [5].

Запропонований Ендрюсом SWOT-аналіз передбачає формування стратегії на основі оцінки впливу таких факторів, як сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози [14]. Портер розглядав процес формування стратегії з точки зору конкурентної позиції підприємства, заснованої на аналізі п'яти сил конкуренції, який дає розробнику уявлення про сильні і слабкі позиції підприємства на ринку і найбільш вигідної позиції [37]. Прахалад і Хемел розглядали процес формування стратегії як виявлення унікальних властивостей і розробку заходів на підтримку і зміцнення цієї унікальності [22].

При цьому всі методи формування стратегії ґрунтуються на аналізі внутрішнього і зовнішнього середовища. Це не дивно, оскільки саме потенціал та ринкові умови економіки визначають можливі шляхи розвитку.

Процес формування стратегії розвитку можна розділити на три етапи. На першому етапі визначаються основні орієнтири розвитку, формується цілі, які необхідно досягти. Другий етап включає в себе збір та аналіз інформації, визначення можливостей і обмежень, виявлення сильних і слабких сторін. На третьому етапі визначаються більш чіткі цілі [18].

Стратегічне планування включає в себе розробку базового варіанту стратегії розвитку, а також основних альтернативних варіантів. Потім розроблені варіанти аналізуються, і вибирається найбільш оптимальний з них, або ж розробники повертаються до попереднього етапу, якщо жоден із запропонованих варіантів не був прийнятий. Після затвердження стратегії розвитку починається етап її реалізації, однак розробка стратегії на цьому не повинна закінчуватися, необхідно проводити постійне її коригування з урахуванням що виникли зміни, і при необхідності оперативно підготувати

новий варіант стратегії розвитку, заклавши в нього пов'язаний перехід від старого варіанту [15].

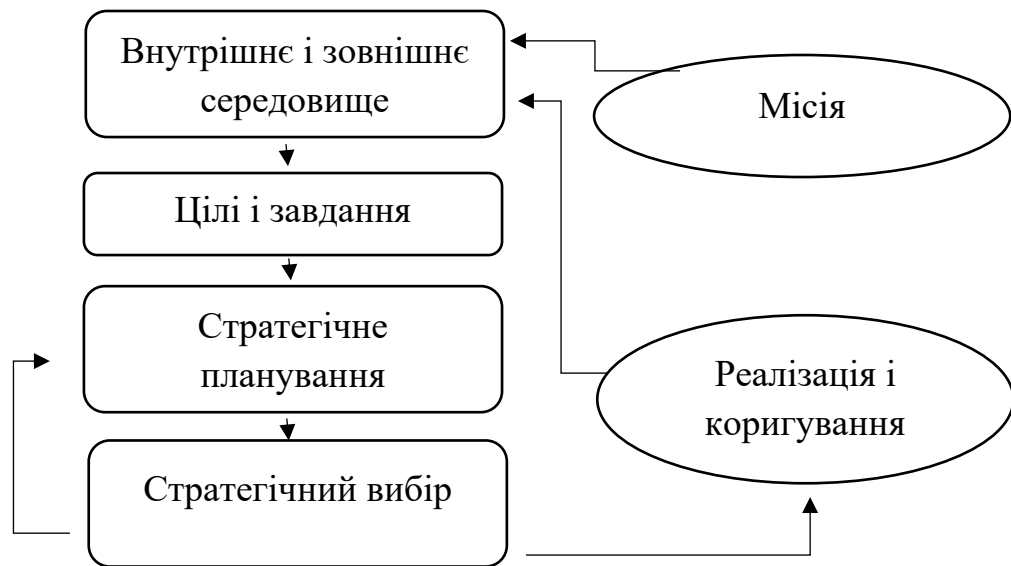


Рис. 1.2. Процес формування стратегії розвитку

Як видно з наведеної схеми, процес формування стратегії розвитку досить трудомісткий і тривалий, але результати даного процесу (за умови його успішності) багаторазово перевершують витрати. Такий ефект виникає не лише тому, що наявність стратегії розвитку сприяє більш ефективному використанню наявних ресурсів і можливостей, а й через те, що сам процес розробки і аналізу різних варіантів функціонування в тих чи інших умовах підвищує системність і обґрунтованість прийнятих управлінських рішень.

В існуючих наукових розробках найбільший наголос робиться на такі етапи як аналіз внутрішнього і зовнішнього та «стратегічний вибір». Це, по-перше, зумовлено тим, що формування місії, цілей і варіантів стратегічного розвитку більшою мірою творчий процес і залежить від інтересів розробника, його досвіду і інтуїції, по-друге, аналіз ситуації є основою майбутньої стратегії розвитку і великою мірою визначає її [5]. Однак, саме етап «стратегічне планування» в силу своєї унікальності і творчої спрямованості разом з етапом «стратегічний вибір» є на сьогоднішній день найбільш проблемною ділянкою процесу формування стратегії розвитку.

Стратегія розвитку найчастіше спрямована на поліпшення відразу декількох елементів, при цьому варто відзначити, що навіть цілеспрямована зміна лише одного елемента буде призводити до зміни значень показників і інших елементів. Але такий підхід дозволяє інакше поглянути на процес стратегічного планування і стратегічного вибору, певною мірою спростивши і алгоритмізувавши його.

Отже, відповідно до поставленого завдання ми проаналізували існуючі різноманітні погляди щодо визначення стратегії. Було розглянуто підходи до визначання сутності стратегії розвитку. Отже, стратегія розвитку - це стратегія, яка направлена на досягнення цілей розвитку. Було проаналізовано класифікацію стратегій, які відносяться до стратегій розвитку.

Також ми розглянули методичні засади формування стратегії розвитку. Було детально описано процес розробки стратегії розвитку.

1.2. Особливості експортоорієнтованої стратегії розвитку АПК України

Входження економіки України у світовий економічний простір розглядається як новий етап розвитку держави, яка має позиціонувати себе як держава з відкритою економікою, що водночас захищає прийнятними методами свій внутрішній ринок. Відповідно вона має взяти на себе певні зобов'язання, гармонізувати своє законодавство з міжнародними нормами і вимогами, щоб інтегруватися у світове економічне співтовариство. У цілому перспективи для агропромислового комплексу України залежатимуть від успішного формування та реалізації власної стратегії розвитку аграрного сектору.

Розвиток агропромислового комплексу є масштабним завданням для України та базується на реалізації різних стратегій: екологічна, інвестиційна, інноваційна, інтеграційна, маркетингова, зовнішньоекономічна та іміджева стратегії [56].

Екологічна стратегія має на меті забезпечення екологічно збалансованого розвитку аграрної сфери виробництва, відновлення природних систем. Вона є складовою загальної конкурентної стратегії, доповнює та взаємофункціонує із продовольчою та іміджевою стратегіями. Головними завданнями визначено досягнення позитивних зрушень щодо безпеки та якості продуктів харчування, запобігання деградації ґрунтів, водного і повітряного простору, сприяння збереженню природних ресурсів, переорієнтація аграрного сектору на екологоорієнтований вектор розвитку. Результатом реалізації даної стратегії є збалансоване використання природно-ресурсного потенціалу; реалізація єдиної політики щодо раціонального використання природних ресурсів і їх відтворення; забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки; реалізація міжнародних екологічно спрямованих угод; інтегрування екологічних і природничих засад у секторальні та галузеві програми розвитку; збереження земельних ресурсів; створення технологій для виробництва альтернативних джерел енергії на основі сільськогосподарської сировини; мінімізації шкідливого впливу процесів виробництва на довкілля через стимулювання запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій [53].

Основною стратегічною метою інвестиційної стратегії є досягнення економічного зростання та сталого соціально-економічного розвитку шляхом реалізації ряду науково обґрунтованих стратегічних і тактичних завдань. Формування ефективного економічного механізму регулювання інвестиційного розвитку аграрної сфери як рушійної сили соціально-економічного прогресу розглядається в переліку найважливіших складових процесу забезпечення конкурентоспроможності в умовах впливу процесів глобалізації світової економіки, інтеграції України до ЄС та системних кризових явищ у національному господарстві. Реалізація даної стратегії передбачає розширення напрямів і джерел фінансування, переорієнтацію інвестиційного попиту, удосконалення форм та методів інвестування, обрання

найпрогресивніших, що враховують інтереси всіх сторін-учасниць, максимізують їх очікувані вигоди та мінімізують і розподіляють ризики [52].

Метою інноваційної стратегії є досягнення економічного, організаційного та соціального ефекту шляхом задіяння механізмів державного регулювання. Найбільш важливим серед них є підвищення до обґрунтованого рівня обсягів державної підтримки наукових досліджень та опанування їх результатів в аграрному виробництві; формування у межах національної аграрної інноваційної системи (НАІС) дієвої інфраструктури (зокрема, спеціальних агроекономічних зон, агротехнопарків, агрологістичних комплексів, інформаційних центрів тощо); створення національної системи інформаційних і консультаційних послуг для сільськогосподарських виробників щодо наявності та можливості використання агроіновацій; формування системи підготовки фахівців галузі, здатних сприймати і ефективно впроваджувати на практиці новітні розробки [30].

Впровадження агроіновацій, що реалізуються в аграрній сфері, забезпечують прирощення економічного, екологічного і соціального ефектів. Особливість агроіновацій полягає у використанні в інноваційному процесі природних факторів і компонентів, які при цьому виступають безпосередніми об'єктами агроіноваційної діяльності. У такому контексті основними завданнями інноваційної стратегії розвитку аграрної сфери є її техніко-технологічна модернізація, забезпечення ресурсозбереження в галузі, підвищення якісних характеристик виробленої продукції, поліпшення екологічної складової сільськогосподарського розвитку. Отже, завдання реалізації даної стратегії – сформулювати достатній запас конкурентних переваг, що забезпечують функціонування за умов несприятливих змін зовнішнього економічного середовища [39].

Важливим у забезпеченні розвитку агропромислового комплексу України є формування іміджу держави шляхом реалізації відповідної стратегії, головними завданнями якої є подолання негативного сприйняття України у світі, забезпечення поступального розвитку нації та економіки в

глобалізованому світі, формування та просування унікального образу, бренду. До конкурентних переваг розвитку можна віднести натуральні продукти, які можна без проблем отримати в будь-якому селі.

Зовнішньоекономічна стратегія пріоритетними цілями визначає залучення іноземних інвестицій та розвиток підприємництва не лише із традиційними партнерами та провідними країнами світу, а й переорієнтацію на вивчення потреб інших агентів торговельних відносин. До головних завдань віднесено: формування оптимальних товарної та географічної структури експорту продукції; розширення номенклатури експорту й нарощування виробництва товарів, які є найбільш конкурентоспроможними на світових агропродовольчих ринках; нейтралізація ризиків географічної диверсифікації; збереження традиційних та залучення нових перспективних ринків збуту продукції [39].

Слід зазначити, що в Україні єдиної чіткої стратегічної програми розвитку агропромислового комплексу немає. Проте існує велика кількість затверджених угод, програм та стратегій, які торкаються питання розвитку експорту продукції агропромислового сектору.

Так, в Розділі 4. «Нова економічна політика» Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2015–2020 рр. [30] передбачено дії щодо активного просування експорту та захисту внутрішнього ринку, а саме:

- максимальне використання переваг режиму вільної торгівлі з державами членами ЄС (постійно);
- підписання з урахуванням національних інтересів угод про створення зони вільної торгівлі з Канадою, Туреччиною, Ізраїлем, Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ), Економічним співтовариством держав Західної Африки (ЕКОВАС) (до 2018 року);
- проведення наступальної політики Торговим представником України (постійно);
- збільшення удвічі обсягів експорту товарів вітчизняного виробництва до 2019 року.

Також варто звернути увагу на Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020», в рамках якої передбачається здійснення 62 реформ та державних програм. Серед реформ та програм, які мають найбільший вплив на розвиток експортного потенціалу агропромислового сектору, варто виділити []:

- Реформа державної митної справи та інтеграція в митну спільноту Європейського Союзу;
- Реформа сільського господарства та рибальства;
- Земельна реформа;
- Податкова реформа;
- Програма розвитку українського експорту;
- Програма створення бренду "Україна".

Міністерство аграрної політики та продовольства України (МАПП) розробило єдину комплексну стратегію розвитку АПК до 2015-2020 року [30]. МАПП ініціювало та/або підтримало ряд законопроектів по регуляції та безпечності харчових продуктів, деякі необхідні законопроекти знаходяться ще на стадії розробки або обговорення. Розпочато процес перевірки державних підприємств та їх роздержавлення. Започаткували відбір керівників на державні підприємства виключно за конкурсною основою.

Метою Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року є створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрного сектору, стабільного забезпечення населення якісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловості сільськогосподарською сировиною, виробництво продукції з високою доданою вартістю, нарощування обсягів на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

В рамках даної стратегії визначено, що розвиток аграрного сектору економіки може відбуватись за двома варіантами. Перший варіант характеризується недостатнім фінансуванням розвитку аграрного сектору, декларуванням соціальних, економічних і екологічних заходів, за відсутності

реальних механізмів їх здійснення. За умови реалізації такого варіанту не забезпечується розв'язання основних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва, зокрема його інтеграції у світовий економічний простір, формування ефективного, соціально спрямованого аграрного сектору економіки держави та продовжуються руйнівні процеси соціальної інфраструктури у сільській місцевості.

Другий варіант передбачає визначення, розробку та імплементацію напрямів розвитку аграрного сектору економіки на основі оптимізації його виробничої і соціальної інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, покращення якості і безпеки сільськогосподарської продукції, охорони довкілля та відтворення природних ресурсів, підвищення рівня зайнятості сільського населення, створення нових робочих місць.

Оптимальним є другий варіант, який дасть змогу аграрному сектору економіки задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі шляхом стабільного експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її глибокої переробки.

За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства, реалізація Державної цільової програми розвитку аграрного сектору дасть змогу забезпечити:

- зростання обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції господарствами населення;
- припинення господарського використання екологічно небезпечних та економічно неефективних земельних ділянок на визначений термін та їх залуження або заліснення;
- створення національної системи насінництва та розсадництва з ефективним експортним потенціалом;
- забезпечення населення вітамінною продукцією та винопродукцією відповідно науковообґрунтованих норм споживання;
- поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин;

- створення державного реєстру сільськогосподарських тварин;
- збільшення обсягу споживання основних продуктів харчування на 3-7 відсотків;
- забезпечення ефективного використання рибогосподарських водних об'єктів для вирощування риби в умовах аквакультури та доведення загального обсягу добування риби та інших водних біоресурсів до 130 тис. т на рік;
- збільшення обсягів виробництва харчових продуктів на 6-8 відсотків, зокрема дитячого харчування на 9 відсотків;
- запобігання виникненню пріонних інфекцій та захист населення і територій у разі їх появи;
- зменшення споживання традиційних енергоресурсів галуззю на 8-10 відсотків;
- розширення бази формування власних фінансових ресурсів та покращення умов доступу до зовнішніх джерел, внаслідок чого доступні обсяги фінансових ресурсів зростуть на 5-7 відсотків, а їх вартість знизиться на 2,5-3 відсоткових пункти;
- вдосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва, забезпечення її прозорості;
- збільшення частки сільських домогосподарств, залучених у функціонуючі ланцюги доданої вартості у корпоративному секторі;
- збільшення кількості господарств з річним обсягом реалізації сільськогосподарської продукції у сумі, еквівалентній 1 тис. дол. США;
- насичення внутрішнього ринку високоякісною сільськогосподарською продукцією за доступними цінами;
- створення ефективної інформаційно-маркетингової системи;
- підвищення розміру середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до середнього рівня за галузями економіки;

- зростання щороку обсягів експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції до 3-4 відсотків;
- збільшення експортних можливостей харчової та переробної промисловості України за рахунок продукції глибокої переробки, виробленої із застосуванням новітніх інноваційних параметрів, зокрема, на ринку ЄС на 5-7 відсотків.

Результати аналізу сучасного стану експортної діяльності України дають підстави визначити ключовим завданням державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності створення ефективної системи підтримки експорту, яка забезпечить сталий розвиток та реалізацію експортного потенціалу держави. Стратегічною метою державної підтримки експорту є посилення позицій України на світових ринках високотехнологічної продукції, диверсифікація поставок та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках шляхом ефективного використання економічних, правових та політичних важелів впливу. Варто зазначити, що серед основних напрямів стратегії підтримки експорту є посилення співробітництва України в аграрному секторі [22].

Реалізація Стратегії розвитку експорту України передбачає [55]:

- упровадження спеціальних програм підтримки експорту за рахунок державного та місцевих бюджетів, інших джерел тощо з урахуванням норм СОТ та зобов'язань, узятих Україною при вступі до СОТ;
- удосконалення та розвиток фінансових інструментів підтримки українських експортерів.
- функціонування ефективних систем страхування та кредитування експорту, спрямованих на створення умов для збільшення обсягів та підвищення частки експорту високотехнологічних продуктів (приладо- та машинобудування, авіаційна та космічна галузі, оборонно-промисловий комплекс тощо);
- зниження ризиків, пов'язаних з експортом українських товарів та послуг;

- здійснення фінансування і страхування експортних операцій та передекспортного виробництва продукції за рахунок державних та приватних коштів.
- сприяння українським експортерам у спрощенні доступу до ринків країн – членів СОТ;
- здійснення системних заходів, спрямованих на запобігання застосуванню обмежувальних заходів до вітчизняних товаровиробників на зовнішньому ринку;
- створення нових ринків збуту української продукції, зокрема в країнах Близького Сходу, Африки, Латинської Америки та Азіатсько-Тихоокеанського регіону;
- участь у розробленні та вдосконаленні системи світових торговельно-орієнтованих правил і вимог на переговорах у рамках СОТ.
- підтримка українських експортерів на найвищому рівні дво- та багатосторонніх переговорів та консультацій;
- ефективний захист інтересів українських підприємств за кордоном;
- створення додаткових конкурентних та/або політичних переваг для українських експортерів.

Також доцільно враховувати узгоджені пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014-2020 рр. при формуванні національної аграрної політики і регулюванні сільськогосподарської практики, унормуванні схем і механізмів державної підтримки агровиробників. Фокусування розвитку агросфери України на новітніх, визначених європейською спільнотою пріоритетах осучаснить засади ведення вітчизняного сільського господарства, дасть змогу призупинити посилення неблагополучних соціально-екологічних процесів у цій сфері. Зрештою, формування стратегії розвитку АПК на загальновизнаних засадах відповідатиме нормам САП ЄС і можна сподіватися на отримання цільового фінансування з європейських фондів для реалізації погодження заходів щодо аграрного і сільського розвитку в Україні.

Отже, ми розглянули комплекс заходів, які держава планує здійснити для розвитку експортного потенціалу агропромислового сектору у довгостроковому періоді. Нами були проаналізовані стратегічні програми розвитку даної галузі, за якими передбачається задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі шляхом стабільного експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її глибокої переробки. Варто зазначити, що досягнення цієї мети потребує більш глибокого опрацювання законопроектів та включає необхідність проведення активного діалогу з представниками агробізнесу.

1.3. Сутність міжнародної конкуренції та особливості її прояву в сучасних умовах

Основні підходи до методології дослідження конкуренції та конкурентоспроможності закладені в працях таких економістів, як І. Ансофф, В. Геець, М. Портер, Д. Рікардо, А. Сміт, Р. Фатхутдінов Й. Шумпетер та інші вчені.

Класики політичної економіки А. Сміт і Д. Рікардо відзначили, що конкуренція – це змагання заради прибутку.

Також А. Сміт вперше визначив конкуренцію як силу, здатну встановлювати та регулювати рівновагу на ринку. Він зазначав, що скорочення пропозиції зумовлює конкуренцію серед покупців – гонитву за обмеженою пропозицією, що піднімає ціни; а надлишок пропозиції спричиняє суперництво між виробниками заради позбавлення від надлишку, що призводить до зниження цін. Конкуренція позбавляє учасників ринкового процесу влади над ціною. Як складова частина господарського механізму, конкуренція діє через попит, пропозицію та ціни. Адам Сміт у праці розглядав конкуренцію як суперництво між продавцями та покупцями за найбільш вигідні умови продажу і купівлі відповідно [18].

М. Портер у своїй праці «Конкурентна стратегія» виділяв п'ять конкурентних сил: загроза входження на ринок нових учасників, загроза появи субститутів, ринкова влада покупців, ринкова влада постачальників і суперництво між діючими конкурентами, які відбивають той факт, що конкуренція в галузі виходить далеко за рамки діючих гравців. Споживачі, постачальники, субститути, по потенційні учасники – все це «конкуренти» для компаній галузі, які можуть бути більш-менш впливовими в залежності від конкретних обставин. Конкуренція в такому широкому сенсі може бути визначена як розширене суперництво [37].

У зовнішньоекономічному тлумачному дане наступне визначення міжнародної конкуренції – це невід'ємна властивість світового ринку і одна з найважливіших характеристик наростаючої інтернаціоналізації господарського життя і зростаючого впливу світового ринку на національні ринки [11].

Промисловості будь-якої країни міжнародний ринок надає можливість для теоретично необмеженого розширення виробництва так само, як і для окремих компаній-виробників.

Але інтеграція національних господарств і ринків в світове господарство і світовий ринок означає: по-перше, глобалізацію конкуренції, перетворення її в єдиний всесвітній процес; по-друге, підвищення під її впливом рівня конкуренції на внутрішніх ринках як результат накладення процесів міжнародної конкуренції на внутрішньо-національні; по-третє, значну уніфікацію на національних рівнях умов, форм і методів конкуренції [38].

Одночасно міжнародний фактор при пануванні спрямованості його впливу на розвиток конкуренції в межах національних ринків приносить і обмежувальні умови для конкуренції. Все більш масштабне включення транснаціональних корпорацій (ТНК) в національні економіки, національні промислові комплекси в поєднанні з їх можливостями виробляти і переміщати (експортувати) величезні маси промислових товарів створюють загрозу

монополізації окремих секторів і виробництв економіки тієї чи іншої країни, відповідних сегментів національних ринків [36].

В цілому міжнародна конкуренція надає наростаючий вплив на формування міжнародної конкурентоспроможності національних економік, їх окремих секторів і господарських одиниць. Нині рівень конкурентоспроможності в переважній своїй частині встановлюється зовнішніми по відношенню до національних умов виробництва, збуту, конкуренції. Досягнення цього рівня - обов'язкова умова конкурентоспроможності національних виробників.

Частина науковців, представником якої є, зокрема, Н. Флігстін відстоюють думку про те, що конкуренція є скоріш за все руйнуючою силою, яка збільшує ризик розриву відносин. Деякі ж вчені не проти самої конкуренції як такої, однак мають претензії із приводу ідеалізації досконалої конкуренції. Так, Ф. Хайєк вважав, що «ентузіазм із приводу досконалої конкуренції в теорії на диво часто поєднується з підтримкою монополії на практиці» [62].

С. Светуньков, розвиваючи підхід Ф. Хайєка, стверджує, про необхідність відмовитися від моделі «досконалої конкуренції» й вивчати конкуренцію на реальних ринках, оскільки висновки, що випливають із дослідження «досконалої конкуренції», є протилежними економічним реаліям [49].

А. Гальчинський наголошує на тому, що конкуренція в її «універсальній визначеності» є продуктом індустріальної економіки, економічним механізмом трансформації феодального суспільства в капіталістичне. Вчений протиставляє конкурентному ринку конвергентний, який, на його думку, є базисом постіндустріальної економіки та являє собою простір, на якому контрагенти взаємодіють не на принципах змагальності, а «на принципах паритету і довіри» [18].

Безсумнівно, кожна з вищезазначених позицій заслуговує на життя, проте більшість дослідників все ж таки наголошують на визначальній ролі конкуренції в процесі економічного розвитку. Слід зазначити, що впродовж

XVII-XX ст. увага дослідників приділялася як вивченню конкуренції, так і монополії.

Актуальною проблемою, що аналізувалася українськими економістами, стало питання про те, як саме великі розміри підприємств впливають на організацію виробничого процесу загалом.

У працях українського економіста М. Бунге було сформульовано позицію про те, що господарська свобода та приватне підприємництво повинні доповнюватися ідеями державного регулювання з метою вдосконалення ринкової інфраструктури. Економічний лібералізм був притаманний раннім науковим працям дослідника, поволі перетворюючись у позицію, що передбачає поєднання переваг ринкового механізму із цілеспрямованим впливом держави [8].

Існує думка, відповідно до якої М. Бунге належить більше не до захисників вільної конкуренції, а до числа тих українських економістів, що вважали можливим ефективний розвиток ринкових процесів лише за умови їх підтримки державою. Однак така підтримка має відбуватися із забезпеченням правових гарантій захисту приватної власності і підприємництва, врегулювання відносин між працею і капіталом, запровадження механізмів антимонопольного законодавства, тощо [16].

На сьогоднішній день інтенсивність економічної конкуренції між окремими суб'єктами господарювання зростає пропорційно до поширення глобалізаційних процесів.

Аналіз світового економічного середовища та ринкового простору свідчить, що характерними особливостями конкуренції у сучасних умовах є наступні процеси [60]:

- скорочення кількості суб'єктів ринку та загального масштабу конкуренції;
- посилення монополізації національних економік і світового ринку;
- конкуренція втрачає класичні форми і стає глобальною за характером;

- трансформація механізмів конкуренції та її методів як наслідок лібералізації національних економік та інтенсифікації процесів глобалізації;
- поглиблення співробітництва між національними державами та міжнародними монополіями;
- рух інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу як наслідок глобальної конкуренції.

Необхідно також урахувати, що в умовах глобалізації змінюється зовнішнє середовище діяльності суб'єктів господарювання, зокрема:

- національні ринки споживчих товарів, капіталів, технологій, робочої сили тощо щоразу більше інтегруються один з одним і включаються в єдиний світовий ринок, де іноземні фірми діють на однакових правах з національними, а передача інформації та розрахунки здійснюються у режимі реального часу через Інтернет;
- ціни визначають витратами на одиницю споживчого ефекту, а не на одиницю продукції. В міру насичення ринку зростає роль нецінової конкуренції, спостерігається суттєва деформація цін для різних сегментів ринку;
- у структурі витрат виробництва підвищується частка трансакційних, спрямованих в інші сфери і галузі діяльності та авансованим витрат
- обсяг та умови реалізації товарів дедалі частіше визначаються не на ринку, як це було раніше, а ще до початку виробництва, на базі довгострокових контрактів з конкретними замовниками;
- у загальному обсязі пропонованої на ринку продукції щоразу більшу роль починають відігравати не стандартні матеріальні блага, а послуги, науково-технічні розробки, а також складні технічні комплекси за індивідуальними замовленнями.

Норми антимонопольного законодавства країн ЄС відзначаються більшою ліберальністю з цього приводу і «більш орієнтовані на недопущення

зі сторони суб'єктів господарювання свідомих дій, направлених на обмеження конкуренції».

Така особливість антимонопольного законодавства країн Європейського Союзу обумовлена тим, що під час розробки та підписання Римського договору в 1957 р. щодо створення Європейського економічного співтовариства найбільшими в світі компаніями були, головним чином, американські [58, с. 78].

Для зміцнення позицій в світовій торгівлі європейських компаній країни-учасниці Римського договору були зацікавлені в тому, щоб в рамках Спільного ринку ЄС існували достатньо могутні європейські компанії [58, с. 70].

Не можна оминати той факт, що в силу глобалізації основні тенденції розвитку конкурентних відносин зазнали певних модифікацій, оскільки нині наявна ситуація, за якої відбувається як посилення конкуренції на міжнародних ринках, так і зміцнення монопольних позицій окремих суб'єктів господарювання.

Як справедливо зазначає Г. Филюк, це призвело до наступних наслідків: конкуренція, а відповідно і конкурентні відносини, втрачають класичні форми і стають глобальними за характером; посилення процесів монополізації та інтеграції на міжнародних ринках змінилося на розвиток та створення ТНК, які взаємодіють між собою, утворюючи в результаті традиційні картелі, так звані «карусельні угоди», угоди про спільне використання збутових систем, тощо [60, с. 154].

Посилення глобальної економічної нестійкості актуалізує проблему забезпечення збалансованості між процесами лібералізації глобального переміщення ресурсів, з одного боку, та забезпеченням глобального узгодження національних інтересів і наддержавного регулювання основних структурних пропорцій обміну – з іншого.

Отже, конкуренція за позиції на міжнародному ринку залишається рушійною силою розвитку економік. За умов глобалізації конкуренція

модифікує середовище функціонування економічних агентів та визначає нові підходи до досягнення панівних позицій корпорацій у глобальному просторі.

Висновки за розділом 1

Відповідно до поставленого завдання ми проаналізували існуючі різноманітні погляди щодо визначення стратегії. Було розглянуто підходи до визначання сутності стратегії розвитку. Отже, стратегія розвитку - це стратегія, яка направлена на досягнення цілей розвитку.

Було проаналізовано класифікацію стратегій, які відносяться до стратегій розвитку.

Також ми розглянули методичні засади формування стратегії розвитку. Було детально описано процес розробки стратегії розвитку.

Ми розглянули комплекс заходів, які держава планує здійснити для розвитку експортного потенціалу агропромислового сектору у довгостроковому періоді. Нами були проаналізовані стратегічні програми розвитку даної галуззі, за якими передбачається задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі шляхом стабільного експорту сільськогосподарської продукції та продуктів її глибокої переробки. Варто зазначити, що досягнення цієї мети потребує більш глибокого опрацювання законопроектів та включає необхідність проведення активного діалогу з представниками агробізнесу.

Ми проаналізували підходи до визначення і розкрили роль міжнародної конкуренції в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

2.1. Тенденції розвитку експорту продукції АПК України

Фактично найважливішим напрямом розвитку експортних можливостей національної економіки України сьогодні вважається розвиток експортного потенціалу агропромислового комплексу. Аграрний сектор економіки України має високий потенціал, посилення якого можливе за рахунок удосконалення механізмів розподілу і використання ресурсів у галузі та підвищення ефективності міжгалузевих зв'язків, що дасть змогу здійснити вихід на зовнішній ринок.

Аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, виступає системоутворюючою складовою національної економіки, формує продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку [30].

За даними Світового банку в Україні земля відведена для сільського господарства складає 71,2% всієї території. М'який клімат та високопродуктивні земельні ресурси є детермінантами, що визначають сприятливі умови для сільського господарства [74].

Агропромисловий комплекс забезпечує близько 16 відсотків робочих місць, є одним з основних бюджетоутворюючих, експортоорієнтованих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 20 відсотків, формує близько 10 відсотків ВВП та приблизно 30 відсотків експорту товарів [30].

Проаналізувати підприємства АПК та їх продукцію з огляду на експорт можна за допомогою індикаторів конкурентоспроможності таких, як: індекс

темтів росту експорту, індекс частки у національному експорті, індекс частки у національному імпорті, індекс відносного торговельного балансу, відносний показник цінності, індекс чистого експорту, індекс частки у світовому експорті, індекс диверсифікації продукції, індекс диверсифікації ринків, індекс концентрації продукції, індекс концентрації ринків, Індекс відносної зміни частки експорту у світовому ринку, ефект конкурентоспроможності, індекс початкової географічної спеціалізації, Індекс початкової зосередженості продукції, ефект адаптації та індекс відповідності динаміці світового попиту [72].

Індекс темтів росту експорту в грошовому вимірі показує розвиток експорту галузі від базового року до поточного (останні 5 років). Обчислюється за формулою:

$$GVX_{ds}^t = 100 * \left(\frac{X_{ds}^t}{X_{ds}^{t_0}} \right)^{\frac{1}{t-t_0}} - 1 \quad (2.1)$$

Де t і t_0 – останній і перший роки, які розглядаються, відповідно;

d – країна;

s – галузь;

x – експорт.

Частка у національному експорті показує частку експорту певної продукції до сукупного експорту країни. Отже, він показує важливість сектора для національного експорту.

$$SHNX_{ds}^t = 100 * \frac{X_{ds}^t}{X_d^t} \quad (2.2)$$

Частка у національному імпорті показує частку імпорту певної продукції до сукупного імпорту країни. Отже, цей показник вказує на важливість сектора для національного імпорту.

$$SHNM_{ds}^t = 100 * \frac{M_{ds}^t}{M_d^t} \quad (2.3)$$

Де М – це імпорт.

Основною перевагою відносного торговельного балансу є те, що цей індикатор усуває реекспорт, який має велику вагу для деяких країн. Другою перевагою є те, що індикатор враховує глобалізацію виробничих процесів: з тих пір, як експортовані товари включають в значній мірі імпортні проміжні продукти, які часто знаходяться в одному секторі (наприклад, електронні частини та зібрані комп'ютери), чистий експорт вводить просту коригуючу міру для вирішення спеціалізації країн на різних етапах виробництва.

$$RTB_{ds}^t = 100 * \frac{X_{ds}^t - M_{ds}^t}{X_{di}^t + M_{ds}^t} \quad (2.4)$$

Відносний показник цінності показує стандарт якості, що досягається країнами-експортерами у певному секторі економіки. Зазвичай ціни на однорідні товари є відносно однакові. Проте продукція може відрізнятися за якістю, що часто відображається у відмінності в ціні.

$$\sum_{i(s)} \omega_{cs}^{i(s)} * \frac{UV_{cs}^{i(s)}}{UV_{ws}^{i(s)}} \quad (2.5)$$

Опорною точкою або середнім показником цінності є 1. Якщо цей показник є нижчим (вищим) 1, отже якість експорту країни є нижчою (вищою),

ніж середній світовий показник (країна експортує свою продукцію за нижчою / вищою ціною, ніж в середньому у світі).

Таблиця 2.1

Динаміка індикаторів загального профілю експорту сировинної
продукції АПК України

Назва індикат ора	2012		2013		2014		2015		2016	
	Значе ння	Ра нг	Значе ння	Ра нг	Значе ння	Ра нг	Значе ння	Ра нг	Значе ння	Ран г
К-ть країн	178		181		178		178		177	
Е (млн дол США)	9453,3		9164,2		9084,7		8313,3		7372, 1	
GVX (%)	10	34	15	47	22	15	10	34	-6	141
SHNX (%)	21		14		16		21		20	
SHNM (%)	5		6		6		5		5	
RTB (%)	59		29		43		59		56	
RUV	0.9		0.7		0.6		0.9		0.8	

Розраховано автором за [71,73]

Отже, експорт сировинної продукції АПК з кожним роком скорочується.

Відповідно до скорочення експорту чи спостерігаємо негативну тенденції індексу темпів росту експорту (-6 у 2016 році).

Індекс частки у сукупному національному експорті показує важливість галузі для економіки країни. З кожним роком спостерігається збільшення частки у сукупному експорті України та становить у 2016 році 20%. Це

свідчить про те, що експорт сировинної продукції АПК є пріоритетним для України.

Індекс частки у сукупному національному імпорті вказує на важливість галузі для національного імпорту, а відтак для продовольчої безпеки країни. Для України цей показник становить 5-6%, що свідчить про незначну залежність країни від імпорту сировинної продукції АПК. Отже, індекс відносного торговельного балансу України є позитивним.

Відносний показник цінності фактично показує якість експорту. Середньо-світовий індекс становить 1. Для України значення індексу було у 2016 році 0,8, це означає, що Україна експортує свою продукцію за цінами, нижче середньосвітових. Позитивною тенденцією є те, що в останні роки відносний показник цінності збільшується (у 2014 році він становив 0,6).

Значення чистого експорту - це баланс торгівлі для певного сектора економіки країни. Чистий експорт країни є надійним показником його позиції на світовому ринку. Позитивне значення показує, що країна експортує більше, ніж імпортує. І навпаки – від’ємне значення цього показника говорить, що країна імпортує більше ніж експортує.

Перевагою цього показника є те, що він усуває реекспорт і імпортовані проміжні товари. Отже чистий експорт забезпечує просту, але надійну корекцію для розрахунків.

$$TB_{ds}^t = X_{ds}^t - M_{ds}^t \quad (2.6)$$

Значення експорту на душу населення показує частку сукупного експорту певної продукції на одного жителя. Цей показник є середнім і він не враховує ефект розподілу на населення.

$$Xcap_{ds}^t = \frac{X_{ds}^t}{Pop_d^t} \quad (2.7)$$

де Pop_d^t – кількість населення для періоду t .

Частка експорту у світовому ринку говорить нам, наскільки важливою є певна країна в конкретному секторі у розрізі глобального ринку. Цей показник є статичним, він показує загальну картину ситуації, але не пояснює джерело будь-яких змін, що відбулися.

$$SHWX_{ds}^t = \frac{X_{ds}^t}{X_{wx}^t} * 100 \quad (2.8)$$

Показник диверсифікації продукції представляє собою кількість однакових ринків за розміром, таких же як і той, що розглядається. Тобто він виділяє для країни еквівалентну кількість експортованих товарів рівноцінного значення. Отже, чим більше є це значення, тим більшою є диверсифікація продукції і тим вищою є позиція країни у рейтингу.

$$NDPX_{ds}^t = \frac{1}{HIP_{ds}^t} \quad (2.9)$$

Де HIP – індекс Герфіндаля, який визначається за формулою:

$$HIP_{ds}^t = \sum_{p=1}^{np_s} \left(\frac{X_{dp,s}^t}{X_{ds}^t} \right)^2 \quad (2.10)$$

Де $X_{dp,s}^t$ – експорт продукції p країни d у певному році t ;

X_{ds}^t – експорт країни d всієї продукції, що відноситься до сектору s ;

$\frac{X_{dp,s}^t}{X_{ds}^t}$ – частка продукції p в сукупному експорті країни d у секторі s .

Індекс концентрації продукції показує для кожної країни розподіл експорту продукції і порівнює їх із середнім значенням експорту.

$$SDPX_{ds}^t = 1 / \left[\frac{\sqrt{\sum_{p=1}^{Nps} (X_{dp,s}^t - \bar{X}_{ds}^t)^2}}{Nps * \bar{X}_{ds}^t} \right] \quad (2.11)$$

Де \bar{X}_{ds}^t – середнє значення експорту країни d для продукції p, що належать до сектора s;

$X_{dp,s}^t - \bar{X}_{ds}^t$ – це відхилення від середнього значення експорту країни d для продукції p, що належать до сектора s;

Nps – це різноманітність продукції p для сектора s.

Індекс диверсифікації ринків показує ступінь різноманіття ринків для експорту. Диверсифікація країн-партнерів зменшує залежність країни від невеликої кількості експортних ринків і, отже, вразливість до змін у відносинах з такими країнами.

$$NDMX_{ds}^t = \frac{1}{HIM_{ds}^t} \quad (2.12)$$

Де HIM – індекс Герфіндаля, який визначається за формулою:

$$HIM_{ds}^t = \sum_{m=1}^{nm_s} \left(\frac{X_{dm,s}^t}{X_{ds}^t} \right)^2 \quad (2.13)$$

Де $X_{dm,s}^t$ – експорт продукції p країни d на ринку m у певному році t;

X_{ds}^t – експорт країни d всієї продукції p, що відноситься до сектору s;

$\frac{X_{dm,s}^t}{X_{ds}^t}$ – частка ринку m в сукупному експорті країни d у секторі s.

Індекс концентрації ринків показує для кожної країни розподіл експорту продукції між різними країнами і порівнює їх із середнім значенням експорту. Що стосується позиції, то рейтинг 180 країн є функцією ступеня дифузії експорту продукції (країни експорту до країн-партнерів). Чим меншим є індекс, тим більше продукції експортується до різних країн-партнерів і тим краще рейтинг.

$$SDMX_{ds}^t = 1 / \left[\frac{\sqrt{\sum_{m=1}^{Nms} (X_{dm,s}^t - \bar{X}_{ds}^t)^2}}{Nms * \bar{X}_{ds}^t} \right] \quad (2.14)$$

Де $X_{dm,s}^t$ – експорт країни d всієї продукції p, що відноситься до сектору s до ринку m в періоді t;

\bar{X}_{ds}^t – середнє значення експорту країни d для ринку m, що належать до сектора s;

$(X_{dm,s}^t - \bar{X}_{ds}^t)$ – відхилення від середнього значення експорту країни d для ринку m, що належать до сектора s;

Nms – це різноманітність ринків m для сектора s.

Індекс відносної зміни частки експорту у світовому ринку показує відсоткову зміну експорту країни у світовому ринку для обраного сектора між часом 0 і часом t (останні 5 років). Це надійний індикатор огляду зміни глобальної ефективності для сектора. Якщо значення є позитивним, це означає, що країна збільшила частку експорту на світовому ринку.

$$\left(\frac{X_{ds}^t}{X_{ws}^t} \right) - \left(\frac{X_{ds}^{t_0}}{X_{ws}^{t_0}} \right) = \sum_j \left[\left(\frac{X_{ds}^t}{X_{js}^t} \right) * \left(\frac{X_{js}^t}{X_{ws}^t} \right) - \left(\frac{X_{ds}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} \right) * \left(\frac{X_{js}^{t_0}}{X_{ws}^{t_0}} \right) \right] \quad (2.15)$$

Де X_{ws}^t – світовий експорт продукції сектору s;

$\frac{X_{ds}^t}{X_{js}^t}$ – частка експорту країни у світовому імпорті;

$\frac{X_{js}^t}{X_{ws}^t}$ – частка ринку імпорту в світовому імпорті;

$\frac{X_{ds}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}}$ – початкова частка експорту країни у світовому імпорті;

$\frac{X_{js}^{t_0}}{X_{ws}^{t_0}}$ – початкова частка ринку імпорту в світовому імпорті.

Отримані значення індексів занесемо до таблиці.

Таблиця 2.2

Динаміка індикаторів відносного профілю експорту сировинної продукції

АПК України

Назва індикато ра	2012		2013		2014		2015		2016	
	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R
ТВ (млн \$)	4703,2	13	4176,8	20	5523,8	14	6217,6	13	5337	15
Хсар (\$/чол)	183.9	54	201.5	59	212.4	51	183.9	54	163.8	60
SHWX(%)	1.1	23	1.2	22	1.1	25	1.1	23	1.0	27
NDPX	4	122	4	120	5	111	4	122	5	100
SDPX		115		114		107		115		96
NDMX	24	2	23	4	23	4	24	2	19	8
SDMX		2		4		3		2		11
RCS (%)	11.3		4.0		14.4		11.3		-3.5	

Розраховано автором за [71,73]

Індекс частки у світовому експорті становить близько 1%. У рейтингу серед країн Україна знаходиться на 27 місці.

Індекс диверсифікації продукції свідчить про те, що українській експорт продукції є неоднорідним. У рейтингу серед країн Україна посідає 100 позицію.

Індекс диверсифікації ринків свідчить про те, що Україна відносно рівномірно експортує свою продукції до країн світу, втім спостерігається негативна тенденція щодо значення цього показники в останні роки. Україна в 2016 році була на 8 місці серед країн світу.

Індекс Відносної зміни частки експорту у світовому ринку демонструє негативну тенденцію, у 2016 році його значення є від'ємним, що свідчить про зменшення значимості України у сукупному світовому експорті.

Ефект конкурентоспроможності являє собою квоту "відносної зміни частки у світового ринку". Ефект конкурентоспроможності фактично показує відсоток зміни конкурентоспроможності експорту країни на світовому ринку для обраного сектора в досліджуваному періоді. У рейтингу серед країн – це зміна частки країни-експортера в імпорті цільових країн (середньозважена різниця в позиції країни на ринках).

$$\sum_j \left(\frac{X_{djs}^t}{X_{js}^t} - \frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} \right) * \frac{X_{js}^{t_0}}{X_{ws}^{t_0}} \quad (2.16)$$

Де t – поточний рік;

t_0 – базовий рік;

d - країна, що аналізується;

j – країна-партнер;

s – обраний сектор;

X – експорт країни

X_s – світовий експорт.

Індекс початкової географічної спеціалізації представляє квоту "відносна зміна частки на світовому ринку". Цей індекс показує вигоди,

пов'язані з початковою спеціалізацією вітчизняних експортерів на динамічних ринках.

$$\sum_j \frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} * \left(\frac{X_{js}^t}{X_{ws}^t} - \frac{X_{js}^{t_0}}{X_{ws}^{t_0}} \right) \quad (2.17)$$

Індекс початкової зосередженості продукції являє собою квоту "відносної зміни частки у світового ринку". Цей індекс показує прибутки або втрати, пов'язані з початковою галузевою спеціалізацією пропозиції продукції вітчизняними виробниками, що характеризуються динамічним попитом. Розраховується за формулою:

$$\sum_j \left(\frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} - \frac{X_{dj}^{t_0}}{X_j^{t_0}} \right) * \left(\frac{X_{js}^t}{X_w^t} - \frac{X_{js}^{t_0}}{X_{jw}^{t_0}} \right) \quad (2.18)$$

Ефект адаптації являє собою квоту "відносної зміни частки у світового ринку". Цей індекс показує можливість регулювання пропозиції експорту до змін у світовому попиті на продукцію певного сектора конкретної країни.

$$\sum_j \left(\frac{X_{djs}^t}{X_{js}^t} - \frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} \right) * \left(\frac{X_{js}^t}{X_w^t} - \frac{X_{js}^{t_0}}{X_w^{t_0}} \right) \quad (2.19)$$

Відповідність динаміці світового попиту розраховується з метою рейтингу країн відповідно до їх здатності адаптуватися до динаміки світового попиту. Вона заснована на розрахунку коефіцієнта кореляції рангу Спірмена, який визначається як коефіцієнт кореляції Пірсона між ранжуванням змінних. Для вибірки обсягу n множини X_i , Y_i перетворюються в ряди x_i , y_i та обчислюється наступним чином:

$$\rho = \frac{\sum_i (x_i - \bar{x}) * (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_i (x_i - \bar{x})^2 + \sum_i (y_i - \bar{y})^2}} \quad (2.20)$$

Отримані розрахунки занесемо до таблиці.

Таблиця 2.3

Динаміка змінних індикаторів відносного профілю експорту сировинної продукції АПК України

Назва індикатора	2012		2013		2014		2015		2016	
	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R
CE (%)	14.0	28	2.4	53	19.0	14	14.1	28	-3.0	148
IGS (%)	-0.6	117	0.4	60	-1.2	146	-0.6	117	-1.6	147
IPS (%)	-1.5	132	2.7	41	-0.7	106	-1.5	132	-3.0	144
AE (%)	-0.7	90	-1.4	133	-2.6	142	-0.7	90	4.1	30
MDWD		127		83		155		127		40

Розраховано автором за [71,73]

Ефект конкурентоспроможності демонструє негативну тенденцію у 2016 році, так Україна посіла 148 місце серед країн за цим показником проти 28 – у 2015 році.

Індекс початкової географічної спеціалізації свідчить, що українські експортери зазнали втрат, пов'язаних з початковою спеціалізацією вітчизняних експортерів на динамічних ринках. У рейтингу серед країн Україна на 148 місці.

Ефект адаптації свідчить про те, що українські виробники реагують на зміну попиту на світовому ринку та демонструє позитивну тенденцію. Україна посідає 30 місце у рейтингу.

Отже, проведений нами аналіз свідчить про негативну тенденцію конкурентоспроможності українського експорту. Втім деякі показники вказують на покращення рівня конкурентоспроможності українською продукції.

Наприклад, показник цінності експорту в останні роки виріс від 0,6 до 0,8, це означає, що вартість експортованої продукції виросла порівняно із середньосвітовими цінами. Якщо такий же показник розрахувати для готової продукції, то у 2016 році він становив 1,1, це означає, що Україна експортує свою продукцію за цінами, вище середньосвітових.

2.2. Визначення зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку АПК України

Найбільшим імпортером продукції АПК з України є країни ЄС (4,55 млрд дол. США). Серед продукції, яка найбільше експортується в ці країни можна виділити зернові культури (1,71 млрд дол. США), олії рослинного походження (1,48 млрд дол. США) та насіння технічних культур (1,1 млрд дол. США). Країнами ЄС, які найбільше імпортують українську аграрну продукцію є Нідерланди, Іспанія, Німеччина, Італія, Польща та Бельгія.

Індія у 2017 році була найбільшим імпортером продукції АПК з України. Сукупний обсяг експорту в Індію становив 1,85 млрд дол. США, лише обсяг експорту соняшникової олії становив 1,58 млрд дол. США.

Наступною країною, куди найбільше експортується українська аграрна продукція є Єгипет (1,17 млрд дол. США). Єгипет найбільше імпортував зернові культури (0,83 млрд дол. США), насіння технічних культур (0,16 млрд дол. США), олію рослинного походження (0,10 млрд дол. США) та продукцію тваринного походження (0,07 млрд дол. США).

У 2017 році Китай імпортував продукції АПК з України на 1,03 млрд дол. США. У товарній структурі найбільші обсяги експорту до Китаю припадали на олію рослинного походження (0,51 млрд дол. США) та зернові культури (0,45 млрд дол. США). Варто додати, що в останні роки

спостерігається негативна тенденція експорту продукції АПК з України до Китаю, так у 2015 році обсяги експорту зерна становили 0,68 млрд дол. США.

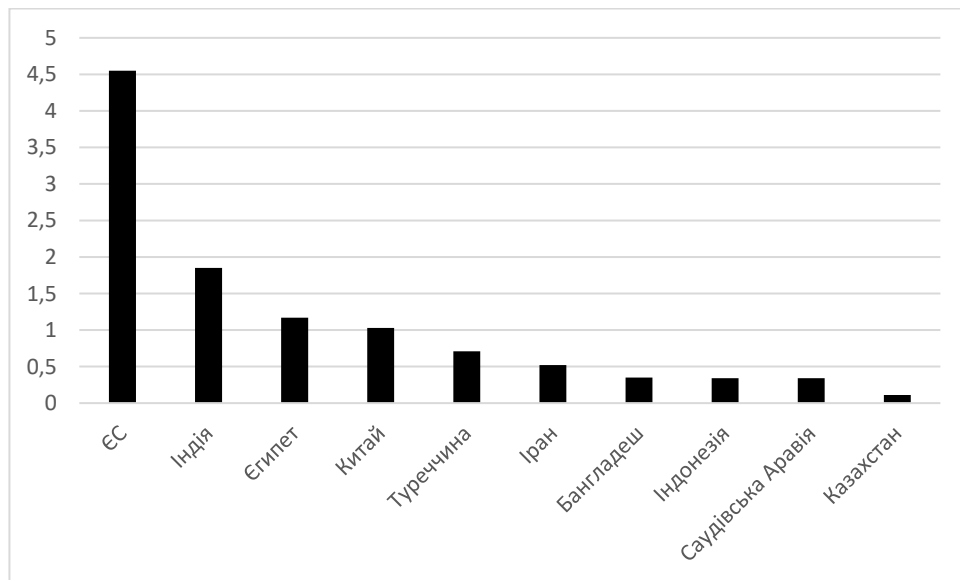


Рис. 2.1. Найбільші імпортери української аграрної продукції у 2017 році, млрд дол. США

Доцільно розглянути зовнішньоторговельний оборот України за продукцією, яка складає найбільшу частку експорту аграрної продукції, а також розглянути в куди найбільше експортується продукція АПК. Передусім, це зернові та технічні культури. Загалом Україна посідає восьме місце в світі за обсягами експорту зернових культур та одинадцяте – з експорту технічних культур. Для України зернові та технічні культури є найбільш експортоорієнтованою продукцією, частка яких в експорті агропромисловою продукцією становила у 2017 році майже 44%, а в сукупному експорті товарами майже 15%.

Доцільно розглянути динаміку експорту України продукції зернових культур у грошовому вимірі.

Таблиця 2.4

Динаміка експорту зернових культур України, млн дол. США

Культура	2012	2013	2014	2015	2017
----------	------	------	------	------	------

Продовж. табл. 2.4

Пшениця	2330,5	1891,5	2290,8	1441,5	2759,8
Жито	2,483	3,357	9,135	2,419	3,886
Ячмінь	963,7	575,7	841,9	663,6	710,55
Овес	0,5	0,7	1,3	2,8	1,75
Гречка	13,2	12,1	11,6	22,6	14,6
Кукурудза	3893,0	3833,3	3350,7	3012,9	2989,1

Складено автором за [71,73]

Найбільшими імпортерами пшениці з України у 2017 році були: Єгипет (438,3 млн дол. США), Індонезія (327,8 млн дол. США), Бангладеш (308,8 млн дол. США), Індія (257,3 млн дол. США) Філіппіни (135,7 млн дол. США), Туніс (132,3 млн дол. США) та Філіппіни (102,9 млн дол. США). Єгипет залишається найбільшим імпортером української пшениці з 2011 року. Індонезія з кожним роком стрімко нарощує імпорт пшениці з України, у 2011 році обсяг експорту становив 64,4 млн дол. США, тобто у 5 разів менше. Також країною, яка нарощує імпорт української пшениці є Бангладеш, яка ще у 2013 році була на 7 місці серед імпортерів з обсягами імпорту 75,6 млн дол. США. Варто додати, що Індія почала імпортувати українську пшеницю лише у 2017 році.

Найбільшими імпортерами жита були такі країни, як Польща (1,1 млн дол. США), Іспанія (0,8 млн дол. США), Бангладеш (0,6 млн дол. США), Індонезія (0,5 млн дол. США) та Білорусь (0,4 млн дол. США). Іспанія почала імпортувати українське жито лише у 2014 році та відразу стала найбільшим її імпортером - 5,1 млн дол. США, проте у 2015 році обсяги експорту жита до Іспанії значно знизились (у 17 раз). До Бангладеш Україна почала експортувати жито лише у 2015 році, а до Індонезії – у 2017 році.

Ячмінь Україна найбільше експортує в Саудівську Аравію (295,2 млн дол. США), Китай (123,9 млн дол. США), Лівію (58,4 тис. т), Туреччину (34,4 млн дол. США) та Ізраїль (27,1 млн дол. США). Примітним є те, що частка

експорту ячменю до Саудівської Аравії становить 42% сукупного експорту ячменю. США. Експортувати ячмінь до Китаю Україна почала лише у 2014 році – 38,1 млн дол. США, темпи росту експорту ячменю до Китаю становлять 325%.

Овес Україна експортує здебільшого до Пакистану (0,6 млн дол. США), Нідерландів (0,1 млн дол. США) та Німеччини (0,1 млн дол. США). Варто відмітити, що у 2015 році експорт вівса до Пакистану становив 4,8 млн дол. США, тобто обсяги експорту до Пакистану скоротилися у 8 разів. Нідерланди почали імпортувати український овес лише у 2017 році, а Німеччина – у 2015 році – 0,01 млн дол. США, тобто збільшила обсяги імпорту у 10 разів.

Найбільшим імпортером кукурудзи з України у 2017 році були Нідерланди – 435,6 млн дол. США. Нідерланди збільшили імпорт української кукурудзи майже у два рази порівняно з 2015 роком. Другою країною за обсягами імпорту був Єгипет – 394,5 млн дол. США, далі йдуть: Іспанія (336,5 млн дол. США), Китай (323,3 млн дол. США). Китай почав експортувати кукурудзу лише у 2013 році (26,1 млн дол. США), отже обсяги експорту збільшилися у 12 разів. Обсяги експорту кукурудзи до Італії становили 265,1 млн дол. США. Слід додати, що темпи росту експорту кукурудзи до Італії становили 590%. У 2016 році компанією SGS Group (Швейцарія) були представлені вимоги до якості зернових культур деяких країн-експортерів, зокрема ЄС, Єгипту, Індонезії, Ізраїлю, Бангладеш. Згідно з результатами дослідження, якість української кукурудзи за останні роки покращилась. Показник вологості в серпні 2015 року склав 13,9 проти 14,2 у серпні 2014 року, кількість домішок зменшилась з 2,89 до 1,72, також при аналізі експортованої кукурудзи було виявлено, що жоден із досліджених лотів не містить ГМО більше 0,1%, а більш ніж 15% кукурудзи взагалі не містить ГМО.

Гречку у 2015 році Україна найбільше екпортувала до Польщі (1,6 млн дол. США), Німеччини (1,4 млн дол. США), Південної Африки (1,4 млн дол. США) та Сполученого Королівства (1,1 млн дол. США), як видно, обсяги експорту гречки є досить не значними (табл. 2.3).

Позитивним є те, що експорт деяких культур зернових культур з кожним роком росте. Наприклад, експорт вівса у 2017 році порівняно з 2011 роком виріс в 3,5 рази, жита – 1,5 рази, пшениці – 1,2 рази, гречки в 1,1 рази (табл. 2.2). Отже, зрозумілим є те, що Україна кожного року нарощує свої експортні потужності в даній галузі, а також значно знижує обсяги імпорту.

Для наочності побудуємо графік, а також спрогнозуємо обсяги сукупного експорту зернових культур найближчі три роки.

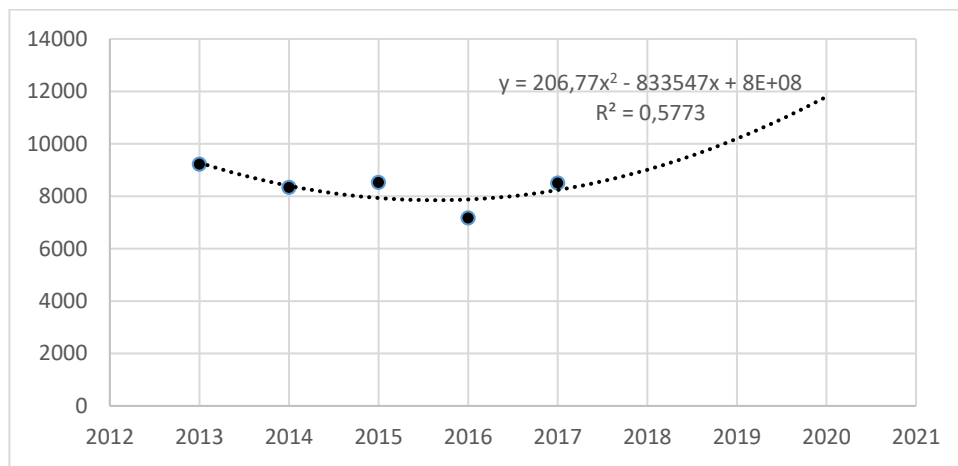


Рис. 2.2. Прогноз обсягів експорту зернових культур

Отже, згідно з нашим прогнозом у 2020 році обсяги сукупного експорту зернових культур України можуть становити близько 12 млрд дол. США.

Варто розглянути динаміку сукупного світового імпорту зернової продукції.

Таблиця 2.5

Динаміка світового імпорту зернових культур, млн дол. США

Культура	2013	2014	2015	2016	2017
Пшениця	49607,1	52217,7	41846,8	38626,7	41667,3
Жито	496,4	417,9	241,1	167,0	219,1
Ячмінь	9474,9	8522,9	8429,6	5753,2	6664,4
Овес	867,7	947,8	858,7	768,8	815,3

Продовж. табл. 2.5

Гречка	955,0	1198,2	1093,7	965,7	957,1
Кукурудза	38918,0	37509,9	32449,6	31533,0	32123,7
Продукція переробки зерна	19432,0	19697,0	18179,0	17910,6	17573,9

Складено автором за [71,73]

Найбільшими імпортерами пшениці є Індонезія, Єгипет, Алжир, Італія, Японія, Нігерія та Філіппіни.

Найбільшими імпортерами жита є Німеччина, США, Нідерланди, Іспанія, Австрія, Японія, Данія, Португалія та Чехія.

Найбільшими імпортерами ячменю є Китай, Саудівська Аравія, Іран, Нідерланди, Бельгія, Японія, Німеччина, Іспанія та Бразилія.

Вівса найбільше імпортують США, Німеччина, Китай, Мексика, Бельгія, Іспанія, Японія, Нідерланди та Сполучене Королівство.

Гречку найбільше імпортують Нідерланди, США, Німеччина, Іспанія, Італія, Японія, Франція, Канада та Бельгія.

Найбільшими імпортерами кукурудзи є Японія, Мексика, Корея, Єгипет, Іспанія, В'єтнам, Нідерланди, Італія та Іран.

Для наочності побудуємо графік, а також спрогнозуємо обсяги сукупного світового імпорту зернових культур у найближчі три роки.

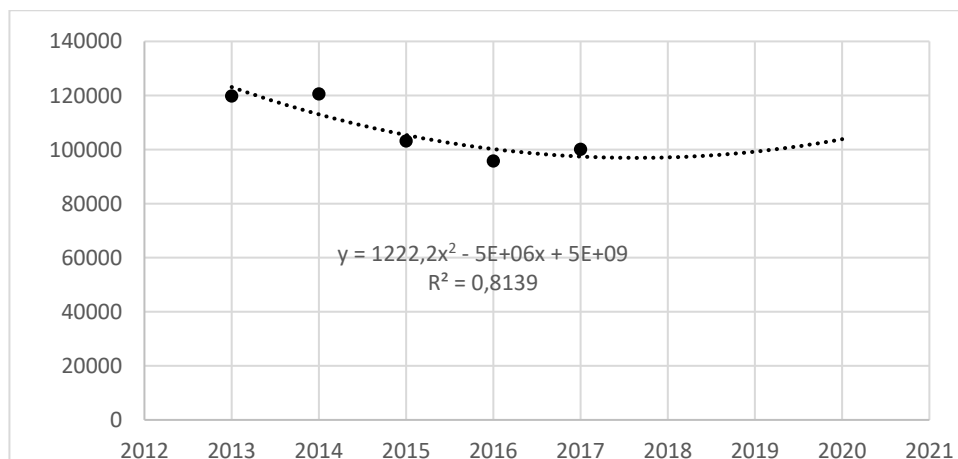


Рис. 2.3. Прогноз обсягів світового імпорту зернових культур

Отже, згідно з нашим прогнозом у 2020 році обсяги сукупного світового імпорту зернових культур можуть сягати близько 120 млрд дол. США.

Динаміку експорту технічних культур у грошових одиницях наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.6

Динаміка експорту технічних культур України, млн дол. США

Продукція	2012	2013	2014	2015	2017
Насіння соняшнику	165,7	49,0	43,9	20,9	29,7
Насіння льону	22,7	7,1	10,2	12,4	19,4
Насіння ріпаку	790,9	1 197,2	871,2	499,6	881,7
Соеві боби	701,9	742,3	703,1	805,5	1059,5

Складено автором за [71,73]

З кожним роком відмічається різке зменшення обсягів експорту насіння соняшника, у порівнянні з 2012 роком обсяги експорту скоротилися майже у 18 раз. Найбільшими імпортерами соняшнику з України в 2017 році були: Туреччина (6,4 млн дол. США), Німеччина (3,7 млн дол. США), Італія (2,6 млн дол. США), Румунія (2,4 млн дол. США) та Нідерланди (2,4 млн дол. США).

Насіння льону найбільше Україна експортувала до В'єтнаму (7,4 млн дол. США), Польщі (3,3 млн дол. США), Туреччини (1,6 млн дол. США) та Єгипту (1,2 млн дол. США).

Насіння ріпаку Україна переважно експортувала в такі країни, як Нідерланди (226,5 млн дол. США), що у 6 раз більше ніж у 2015 році, Бельгія (195,0 млн дол. США), більше майже у 2 рази порівняно з 2015 роком, Німеччина (189,7 млн дол. США) більше майже у 200 разів порівняно з 2015 роком та Пакистан (72,4 млн дол. США). Варто відмітити, що Франція, яка

була найбільшим імпортером ріпаку з України скоротила імпорт у 4 рази порівняно із 2015 роком.

Соеві боби Україна експортувала у більшості до Туреччини (282,4 млн дол. США), Ірану (167,8 млн дол. США), Єгипту (151,7 млн дол. США), Нідерландів (79,2 млн дол. США) та Італії (63,3 млн дол. США). Італія значно скоротила імпорт з України, що у 2012 році становив 292,3 млн дол. США.

Далі розглянемо не менш важливу галузь для економіки України - тваринництво. У товарній структурі експорту продукція тваринного походження складає 3,2% від сукупного.

Динаміку експорту продукції тваринного походження у грошових одиницях наведено у табл. 2.5

Таблиця 2.7

Динаміка експорту деякої продукції тваринного походження України, млн дол. США

Продукція	2012	2013	2014	2015	2017
Яловичина	76,441	93,05	75,192	83,978	117,734
Свинина	92,6	20,9	26,3	56,9	10,5
М'ясо птиці	145,2	232,0	276,1	226,7	390,0
Молочна продукція	775,2	771,2	475,7	278,3	617,3
Яйця	84,4	123,8	158,3	124,8	78,9
Мед	31,1	53,0	93,2	95,9	133,9

Складено автором за [71,73]

Основним імпортером української яловичини є Азербайджан – 20,2 млн дол. США, частка експорту яловичини до Азербайджану становить 17% сукупного експорту яловичини України (табл. 2.7). Також Казахстан (18,6 млн дол. США) та Білорусь (17,6 млн дол. США). В Україні виробництво яловичини кожного року скорочується, причиною цього є збитковість

виробництва через низький попит та ціни на внутрішньому ринку. Отже, стимулюючим фактором для виробництва цієї продукції може бути відкриття для України ринків ЄС. Однак, Україна ще не отримала дозвіл на експорт яловичини та свинини до країн ЄС, хоча в рамках Зони вільної торгівлі з ЄС для України встановлені безмитні квоти на експорт яловичини в обсязі 12 тис. т.

Росія була основним ринком збуту української свинини, куди у 2015 році Україна експортувала даної продукції на суму 52,8 млн дол. США, тобто майже 93% всього експорту свинини. У 2017 році найбільшими імпортерами свинини були Грузія (6,1 млн дол. США), Китай (2,1 млн дол. США) та Казахстан (1,0 млн дол. США). Втім, як видно із табл. 2.7 експорт свинини скоротився у 5 разів порівняно з 2015 роком.

Найбільшими імпортерами м'яса свійської птиці з України у 2017 році були: Нідерланди (78,3 млн дол. США), Єгипет (65,2 млн дол. США), Ірак (42,8 млн дол. США), Німеччина (21,7 млн дол. США) та Китай (21,0 млн дол. США). Позитивним є те, що Україна отримала дозвіл на експорт м'яса птиці до країн ЄС, проте високе ввізне мито на м'ясо птиці не дозволяє виробникам курятини вийти на ринки ЄС з обсягами, що перевищують виділені їм українськими обмежені квоти – 16 тис. т.

Молочну продукцію Україна найбільше експортує до Казахстану (40,5 млн дол. США), Марокко (28,2 млн дол. США) та Грузії (18,7 млн дол. США) Молдови (14,5 млн дол. США) та Азербайджану (12,5 млн дол. США). Як видно із табл. 2.2 обсяги експорту молочної продукції у 2015 році значно скоротилися, це пов'язано з тим, що Україна фактично перестала експортувати свою продукцію до Російської Федерації, до прикладу обсягу експорту сиру у 2013 році становили 314,2 млн дол. США. Але у 2017 році Україна вийшла на нові ринки такі, як Катар, Саудівська Аравія, Марокко. Варто додати, що з січня 2016 року українські виробники мають право експортувати молочну продукцію до ЄС, проте частка цього ринку є досить незначною.

Експорт яєць з України у 2017 році порівняно з 2015 роком зменшився в 1,5 рази. Найбільшими імпортерами яєць з України є Об'єднані Арабські Емірати (29,6 млн дол. США), Ірак (11,9 млн дол. США) Катар (5,0 млн дол. США), Сьєрра-Леоне (3,5 млн дол. США), Ліберія (3,1 млн дол. США). Варто зазначити, що ОАЕ кожного року збільшують експорт яєць з України, у 2014 році експорт складав 11,9 млн дол. США, а ще у 2011 році – 0,1 млн дол. США.

Наступний вид продукції, який ми розглянемо – мед. Сукупні обсяги експорту меду у 2017 році збільшилися у понад 4 рази. Україна у 2017 році експортувала натуральний мед у 43 країни світу. Найбільшим імпортером меду у 2017 році була Німеччина – 34,2 млн дол. США, наступними йдуть США (27,0 млн дол. США), Польща (21,8 млн дол. США), Франція (10,9 млн дол. США), Бельгія (8,2 млн дол. США), Іспанія (6,5 млн дол. США), Туреччина (4,0 млн дол. США), Данія (3,8 млн дол. США), Італія (3,0 млн дол. США). У 2017 році Україна посіла друге місце за обсягами експорту меду в Європі після Німеччини та п'яте місце у світі.

Позитивна тенденція спостерігається в експорті рослинної олії. Так, Україна вже декілька років є найбільшим світовим експортером соняшникової олії, у 2017 році її експорт складав 4 309,0 млн дол. США, що становить майже 40% всього світового експорту соняшникової олії. Найбільшими імпортерами соняшникової олії були: Індія, Китай, Іспанія, Нідерланди, Італія, Іран, Туреччина та Єгипет. Також Україна нарощує експорт соєвої олії, який у 2017 році склав 125,5 млн дол. США, а ще у 2011 році становив 44,3 млн дол. США, найбільшим імпортером в 2017 році була Польща – 48,4 млн. дол. США та Китай (47,7 млн дол. США), при цьому Україна почала експортувати соєву олію в Китай лише у 2013 році, в якому експорт становив всього 0,07 млн дол. США. Слід додати, що соняшник є найбільш маржинальною культурою. Також відбувається тенденція до збільшення переробки олійних культур, відтак на внутрішніх переробних потужностей у 2017 році було перероблено 98,8% урожаю соняшника, 22,8% ріпаку, 37,1% сої, у 2014 році ці показники склали 97,6%; 12,1%; 25,8%, відповідно.

Виявити види продукції, які можуть забезпечити конкурентні переваги у світовому вимірі можна за допомогою індексу фактичних порівняльних переваг. Для цього нам необхідно використати значення обсягів експорту за кожним із розрахованих товарів в Україні та сукупний експорт України, а також експорт даного товару в світі та сукупний світовий експорт. Його обчислюють за формулою:

$$RCA_{ij} = \frac{(X_{ij} - M_{ij})}{[T_{kj} * (T_{iw}/T_{kw})]} \quad (2.21)$$

Де X – експорт;

M – імпорт;

i – товар;

j – країни;

k – вся продукція;

w – світ;

$T=(X+M)/2$.

Отримані дані занесемо до таблиці.

Таблиця 2.8

Індекс фактичних порівняльних переваг України за видами продукції
рослинного походження

Продукція	Експорт _j	Імпорт _j	Експорт _w	Імпорт _w	RCA _{ij}
Пшениця	2759,8	3,0	38993	41667	25,9
Жито	3,9	0,5	198,9	219,1	6,1
Ячмінь	710,6	1,9	6956	6664,4	39,4
Овес	1,75	0,0005	641,7	815,3	0,9
Гречка	14,6	5,0	873,9	957,1	4,0

Продовж. табл. 2.8

Кукурудза	2989,1	132	29603,6	32123,7	35
Насіння соняшнику	29,7	230,3	3699,2	3934	-19,9
Насіння льону	19,4	32,3	801,1	891	-5,8
Насіння ріпаку	881,7	32,3	11453,2	11660,9	27,8
Соеві боби	1059,5	5,8	58173,2	62599,6	6,6
Соняшникова олія	4 309,0	0,2	10959,8	10563,8	151,4

Розраховано автором за [71,73]

Отримані результати свідчать, про наявність конкурентних переваг української продукції на світових ринках майже серед усієї продукції рослинного походження, що ми розглянули. Найкращі результати демонструє така продукція, як соняшникова олія, ячмінь, насіння ріпаку та пшениця

Також варто розрахувати індекс фактичних порівняльних переваг для продукції тваринного походження.

Таблиця 2.9

Індекс фактичних порівняльних переваг України за видами продукції
рослинного походження

Продукція	Експортj	Імпортj	Експортw	Імпортw	RCAij
Яловичина	117,734	4,8	44357,8	43666,5	1,0
Свинина	10,5	10	30158,4	29592,6	0,006
М'ясо птиці	390	48,5	25827,8	24151,1	5,2
Молочна продукція	617,3	70,1	77052,4	77746,9	2,7
Яйця	78,9	19,8	4957,8	4910,5	4,5
Мед	133,9	0,2	2364,8	2328	21,6

Розраховано автором за [71,73]

Отримані результати свідчать, про наявність незначних конкурентних переваг продукції тваринного походження. Лише мед має велике значення індексу фактичних порівняльних переваг.

Україна не входить до списку найбільших світових експортерів агропромислової продукції, хоча нарощення виробничих потужностей (виробництво сільгосппродукції в останні роки зменшується) та вихід на нові ринки збуту, тобто повноцінна реалізація експортного потенціалу може значно посилити позиції українських виробників на зовнішніх ринках. Зав'язкою виконання цього завдання може бути нарощення обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва, за умови збільшення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби.

Процеси формування та функціонування сільськогосподарського ринку не можна розглядати поза контекстом європейської інтеграції, яка створює для сільськогосподарських виробників нові можливості в аспекті забезпечення преференційного торговельного режиму, подолання тарифних і нетарифних бар'єрів, диверсифікації експорту, доступу до ресурсів тощо. Таким чином, значна увага сьогодні приділяється саме європейському курсу зовнішньоекономічної діяльності України як на мікрорівні, так і на рівні держави.

Наше дослідження показує, що Україна значно збільшила експорт продукції до країн ЄС після підписання Угоди. Європейський Союз залишається найбільшим імпортером аграрної продукції з України.

Хоча Угода про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС набула чинності у січні 2016 року, односторонні європейські преференції почали діяти з кінця квітня 2014 року, таким чином, за підсумками 2014 року українським агровиробникам вдалось зекономити 220 млн євро за несплачене мито у рамках квот, а у 2015 році – 280 млн євро. Завдяки цьому частка експорту аграрної продукції до країн ЄС склала 28,2% .

Втім, для багатьох видів продукції на сучасному етапі розвитку відповідних галузей проблема полягає не стільки в україн обмежених обсягах

річних квот, скільки у нездатності виконати вимоги щодо якості та безпечності продукції для отримання дозволів на експорт у ЄС.

Не менш важливим регіоном з огляду зовнішньоторговельних відносин в аграрній сфері є країни Центральної Азії. Центральна Азія є одним із найбільших імпортерів продукції АПК України. Проведений нами аналіз свідчить, що за останні роки Україні вдалося наростити свою присутність на цих дуже перспективних ринках.

Привабливість збільшення експорту продукції АПК України у цей регіон полягає у підвищенні платоспроможності країн Центральної Азії, відносно швидкому транспортуванні продукції, а також у зростаючому попиті і неможливості його задоволення власними ресурсами.

Також увагу України привертає Північно-африканський регіон передусім завдяки багатим запасам вуглеводнів і вдалому географічному розташуванню. Країни Північної Африки є найбагатшими на континенті. Географічна наближеність до Європи зумовила їх тісні соціально-економічні зв'язки з європейськими державами.

Зростання обсягів імпорту аграрної продукції дає підстави стверджувати про збільшення попиту на продовольчу продукцію в країнах Північної Африки та неможливість задоволення його власними ресурсами, а також це вказує на підвищення платоспроможності населення регіону.

Для України та її аграрного сектору важливим є розширення зовнішніх ринків збуту агропродовольчої продукції. У цьому зв'язку, беручи до уваги результати проведеного нами дослідження, не викликає сумніву доцільність активізації співпраці саме з державами північно-африканського регіону. Тим більше, що ця діяльність не пов'язана з введенням різноманітних обмежень і процедур, що вимагають, наприклад, країни ЄС та Російська Федерація.

Отже, зараз існують передумови розширення експорту української агропромислової продукції на ринки країн Північної Африки. Цьому сприяють відносна географічна наближеність України до країн цього регіону, а відтак

відносно швидке транспортування української продукції, а також більш сприятливі умови для експорту продукції.

2.3. Аналіз системи підтримки аграрного сектору України

Охарактеризувати тенденції державної підтримки сільського господарства в окремих країнах можна, виходячи з даних Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Для максимально достовірного порівняння державної підтримки сільського господарства у різних країнах та України був обраний підхід, в якому порівнюються показники не в абсолютних значеннях, а у відсотках до інших показників. А саме: оцінка підтримки сільгоспвиробників (PSE) до сукупної виручки сільгоспвиробників; оцінка підтримки загальних послуг (GSSE) до сукупної підтримки сільського господарства; трансферти виробникам від споживачів сільськогосподарської продукції (CSE) до вартості спожитої продукції за внутрішніми цінами; сукупний обсяг підтримки сільського господарства (TSE) до валового внутрішнього продукту.

Таблиця 2.10

Динаміка оцінки підтримки виробників сільськогосподарської продукції (PSE) України порівняно з окремими країнами

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	-1,91	1,5	-3,18	-8,22	-7,53	-9,46
Росія	14,87	15,28	11,58	8,88	12,21	16,07
ЄС (28 країн)	18,35	19,13	20,47	18,36	19,14	20,99
США	8,02	7,89	6,91	9,8	9,59	8,71
Японія	51,35	55,08	52,56	49,2	44,07	48,05
Китай	10,31	17,84	19,49	20,21	15,67	14,51

Продовж. табл. 2.10

Австралія	3,12	1,97	2,07	2,27	1,81	1,95
Канада	14,98	13,94	10,58	8,98	8,44	10,74
Бразилія	5,61	3,55	3,02	4,39	2,56	4,86

Складено автором за [70]

Показник підтримки виробників сільськогосподарської продукції (PSE) відображає всі трансферти виробникам, як від споживачів, так і від платників податків. Включає прямі виплати з бюджету і показник підтримки ринкових цін (MPS). В Україні з 2011 року PSE є від'ємним, так в 2016 році PSE складає -2 536,1 млн дол США, а у співвідношенні до валової виручки сільгоспвиробників складає -9,46%. Отже прямі бюджетні трансферти направлені не на користь виробників сільськогосподарської продукції. Крім цього різке зниження цього показника у 2014 році може бути викликане не тільки скороченням державної підтримки, а ще й макроекономічними факторами, зокрема знеціненням національної валюти, що обумовило значний розрив між внутрішніми та світовими цінами на сільськогосподарську продукцію. Як видно з таблиці у країнах ЄС PSE формує приблизно 20% виручки виробників сільськогосподарської продукції, в США майже 10%, а у Японії – 50%.

Таблиця 2.11

Динаміка оцінки підтримки споживачів (CSE) України порівняно з окремими країнами

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	3,44	3,09	5,63	12,78	11,34	14,54
Росія	-14,44	-10,75	-6,84	-5,08	-9,29	-15,77
ЄС (28 країн)	-2,74	-4,34	-5,79	-3,63	-4	-533

Продовж. табл. 2.11

США	15,43	14,62	17,77	14,53	6,33	17,74
Японія	-44,24	-47,77	-43,12	-41,99	-38,57	-41,28
Китай	-6,79	-15,27	-17,06	-18,99	-12,12	-11,16
Австралія	0	0	0	0	0	0
Канада	-13,9	-15,81	-13,48	-8,83	-9,15	-11,67
Бразилія	-3,6	-2,24	-1,35	-0,27	0,81	-1,81

Складено автором за [70]

Показник підтримки споживачів (CSE) являється узагальнюючим показником впливу державних заходів щодо підтримки сільського господарства на умови споживання сільгосппродукції. В абсолютних значеннях являє собою річну вартість трансфертів споживачам сільськогосподарської продукції, а у відносному до вартості спожитої продукції – ставку імпліцитного податку (у випадку від’ємного значення) або субсидування споживачів (у випадку позитивного значення). В Україні показник CSE з 2011 року набуває позитивного значення. Показники PSE і CSE чітко відображають особливості здійснення в державі політики по відношенню до виробників і до споживачів, показують на скільки держава збалансовує і узгоджує інтереси виробників і споживачів на агропродовольчому ринку. Якщо порівнювати Україну з іншими країнами, то можна спостерігати, що в Україні в останні роки PSE набув від’ємного значення, а CSE позитивного, тобто підтримка держави спрямована саме на споживачів сільськогосподарської продукції, в той же час, в інших країнах, має місце зворотній ефект (у США політика державної підтримки спрямована і на споживачів, і на виробників сільськогосподарської продукції).

Таблиця 2.12

**Динаміка оцінки підтримки загальних послуг (GSSE) України
порівняно з окремими країнами**

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	-971,6	58,1	-89	-11,3	-	-
Росія	17,7	11,6	19,7	16,3	14,12	12,50
ЄС (28 країн)	15,4	13,7	13,3	14,3	11,34	9,78
США	6,9	7	11,9	8,2	11,47	10,53
Японія	17,2	15	16,3	15,2	18,29	17,31
Китай	17,3	11,6	11,1	10,5	17,11	14,07
Австралія	40,8	53,5	50,7	46,8	52,46	49,23
Канада	24,9	24	29,6	30,1	31,67	25,27
Бразилія	13,9	18,4	18,6	14	28,48	21,66

Складено автором за [70]

Показник оцінки підтримки загальних послуг (GSSE) відображає загальний об'єм фінансування державою досліджень у сфері розвитку сільського господарства; аграрної освіти; підготовки кадрів; інновацій; інспектування і контроль якості і безпеки продовольства, сільськогосподарських ресурсів і навколишнього середовища; розвитку і утримання інфраструктури; маркетингу та просування продукції; утримання державних закладів та фінансування інших загальних послуг. Ці трансфери не мають прямого впливу на доходи сільгоспвиробників і споживчі витрати, однак вони здійснюють комплексну дію на розвиток сільського господарства. В Україні за останні 5 років в середньому показник GSSE складав 150 млн дол США на рік. Питома вага показника оцінки підтримки загальних послуг в сукупній державній підтримці сільського господарства у 2014 році складає - 11,3%, у 2013 році – -89,0%, у 2013 – 58,1%, а у 2011 році – -971,6%. В інших країнах цей показник має вагоме значення у формуванні сукупної підтримки сільського господарства.

Таблиця 2.13

Динаміка сукупної підтримки сільського господарства (TSE)**України порівняно з окремими країнами**

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	-0,043	0,756	-0,406	-2,226	-2,10	-
Росія	1,007	0,865	0,772	0,575	0,84	1,09
ЄС (28 країн)	0,742	0,764	0,817	0,707	0,66	0,68
США	0,54	0,533	0,52	0,549	0,42	0,49
Японія	1,236	1,299	1,239	1,12	1,04	1,09
Китай	1,859	3,004	3,212	3,268	2,52	2,23
Австралія	0,173	0,138	0,144	0,136	0,13	0,14
Канада	0,559	0,536	0,433	0,371	0,37	0,42
Бразилія	0,554	0,38	0,339	0,468	0,39	0,60

Складено автором за [70]

Виходячи з наведених даних, можна спостерігати, що починаючи з 2011 року в Україні показник сукупної підтримки сільського господарства (TSE), який є відносним до ВВП набуває від'ємного значення, що свідчить про неефективну стратегічну і тактичну політику держави щодо розвитку сільського господарства, тобто сільське господарство стає донором для інших галузей економіки. Показник сукупної підтримки сільського господарства (TSE) визначається як сума трьох інших показників, а саме: показник підтримки виробників сільськогосподарської продукції (PSE), показник підтримки споживачів (CSE) та показник оцінки підтримки загальних послуг (GSSE).

Можна зробити висновок, що у розвинутих країнах аграрний сектор залучається достатньо високим рівнем підтримки з боку держави. Особлива

увага приділяється саме видаткам з бюджету на розвиток сільськогосподарського виробництва. В Україні підтримка аграрної галузі з державного бюджету характеризується незначним рівнем бюджетного фінансування.

Висновки за розділом 2

На підставі розрахунку індикаторів конкурентоспроможності за останні п'ять років було здійснено аналіз тенденцій розвитку експорту продукції АПК України, який свідчить про негативну тенденцію конкурентоспроможності українського експорту. Втім деякі показники вказують на покращення рівня конкурентоспроможності українською продукції.

На підставі аналізу тенденцій експорту аграрної продукції було визначено три основних зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку АПК України. Одним із найважливіших напрямків співробітництва є розвиток торговельних відносин з країнами ЄС. Це обумовлено значними обсягами експорту в дані країни, географічна наближеність, висока платоспроможність населення та безумовно торговельні преференції.

Також проведений аналіз свідчить про доцільність активізації співпраці з державами північно-африканського регіону та Центральної Азії. Проведений нами аналіз свідчить про зростаючий попит на аграрну продукцію, а також, що за останні роки Україні вдалося наростити свою присутність на цих дуже перспективних ринках. Тим більше, що ця діяльність не пов'язана з введенням різноманітних обмежень і процедур, що вимагають, наприклад, країни ЄС та Російська Федерація.

Було розглянуто ступінь державної підтримки українських сільгоспвиробників у порівнянні з іншими країнами. Аналіз свідчить про те, що у розвинутих країнах ця галузь є дотаційною. В той же час, в Україні вона забезпечується низьким рівнем бюджетної підтримки.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

3.1. Обґрунтування еко-інноваційної моделі розвитку для експортоорієнтованих підприємств України

Україна на світовому ринку впевнено нарощує свої позиції щодо експорту продукції агропромислового комплексу. Але збереження досягнутих результатів і вихід в лідери в нових товарних сегментах вимагають максимально ефективного використання можливостей, які надає ринок, прискореного технологічного розвитку.

За прогнозами ООН чисельність населення світу перетне межу 9 мільярдів до 2050 року. Також передбачається, що потреби у харчових ресурсах в світі зростуть вдвічі до цього часу.

Світове сільськогосподарське виробництво вступило в період глобальних змін, обумовлених поєднанням низки факторів, з яких ключовими є:

- Глобальні кліматичні зміни;
- Зростання і зміна структури споживання, пов'язані зі збільшенням чисельності населення і зростанням добробуту;
- Технологічна революція, яка за останні десятиліття повністю змінила структуру промислового виробництва, приходить в сільське господарство.

АПК стає фокусом інтересів глобальних інвесторів і важливим інструментом міжнародної політики. Зміни відбуваються і на ринку, і в організації агровиробництва, в структурі споживання, в системі агроінновацій.

Серед ключових напрямків змін в глобальному АПК можна виділити:

- Виробництво;
- Споживання;
- Глобальний ринок;

- Інновації;
- Фермерське господарство.

Глобальний ринок сільськогосподарської сировини і продовольства знаходиться в очікуванні відновлення зростання цін. Хвиля об'єднань і поглинань в галузі стала причиною значної активізації ринку землі.

Значне скорочення запасів чистої води торкнулося вже не тільки Китаю та Індії (в цих країнах нестача води - традиційна проблема), але і американського Середнього Заходу, де вичерпання водоносних горизонтів ставить під питання можливість збереження в подальшому високої врожайності, досягнутої на поливних землях. Особливої уваги потребують такі проблеми, як деградація ґрунтів, обмеження екологічно шкідливих методів ведення сільського господарства. Наприклад у Європейському Союзі сільське господарство є джерелом 10% викидів CO₂ і більше 50% - інших парникових газів, також АПК є джерелом 90% -95% викидів аміаку. В країнах ЄС 75% використовуваних сільськогосподарських земель схильні до ерозії, з них майже 20% втрачають більше 10 тонн з гектара в рік.

Країни і міждержавні об'єднання зараз активізують роботу з розвитку системи глобальних торговельних угод, нарощуючи просування продукції національних АПК, посилюючи захист своїх ринків збуту.

Інновації в АПК переживають вибухове зростання. У середньостроковій перспективі саме вони визначатимуть нових лідерів агроринку. За останні роки більш ніж в 10 разів зріс обсяг інновацій в стартапах, що спеціалізуються на нових агротехнологіях. Біг Дата, робототехніка, штучний інтелект і інші технології стають звичними не тільки на промисловому конвеєрі, а й в агровиробництві. Процес змін зачіпає не тільки стартапи. Очікується, що продовжаться злиття і поглинання в «великий шістці» агротехнологічних компаній.

Ще одна важлива світова тенденція - активний розвиток центрів розробки і впровадження передових агротехнологій як нового інструменту державної підтримки розвитку АПК.

Для фермерських господарств трендом є зростання нішевих ринків з високою доданою вартістю. Ключовими технологічними новинками є аквапоніка, широке впровадження ІТ, засобів біологічного контролю за шкідниками, а також розвиток засобів малої механізації. Цікаво, що найбільш продаваною фермерською машиною на ринку Великобританії в останні роки став утилітарний квадроцикл.

Широке впровадження цифрових технологій - ключовий тренд світової економіки останнього десятиліття. У сільському господарстві галузевим стандартом стає використання систем геопозиціонування, комплексного управління парком техніки, точного землеробства. Але як показує крос-галузовий аналіз, справжня цифрова революція в світовому сільському господарстві - ще попереду.

Світовими лідерами з впровадження цифрових технологій є ІТ-компанії, медіа, фінанси і страхування. У реальному виробництві та логістиці рівень цифровізації значно нижче. Сільське господарство замикає список.

Головний стримуючий фактор - особливості ведення агровиробництва. Але низка сучасних тенденцій свідчить про те, що в найближчі роки ця ситуація радикально зміниться. Розробка і виробництво роботизованої сільськогосподарської техніки зараз знаходиться на вістрі інновацій.

цілому можна виділити 3 етапи розвитку і впровадження цифрових технологій в сільському господарстві:

- Пілотні технології: з середини 2000-х років починають впроваджуватися технології геопозиціонування, моніторингу стану сільськогосподарської техніки, тощо.

- Насичення ринку: в даний час кількість цифрових технологій і галузевих стандартів в сільському господарстві досягло критичної маси. Практично всі виробники техніки, включаючи компанії з Китаю і Індії, пропонують власні програми і рішення, що оптимізують застосування їх машин і устаткування. Існує кілька рішень, пов'язаних з точним землеробством. Пропонуються найрізноманітніші варіанти використання

геоданих для прогнозування врожаю, оптимізації сільгоспробіт, управління логістикою, тощо. Додатковий тиск на користувача надає прихід нового покоління агротехнологій - інтернету речей і блокчейна.

- Інтеграція - ключовий тренд майбутнього: лідером в цифровізації сільського господарства стануть компанії, які зможуть запропонувати єдині стандарти і рішення, які об'єднують існуючі напрацювання в області цифрових агротехнологій і знімають проблему вибору і супутні ризики.

Згідно з результатами дослідження Accenture, однією з провідних консалтингових компаній в галузі впровадження інновацій, можливе рішення проблеми розвитку цифрових технологій в світовому сільському господарстві лежить в сфері створення інтегрованих хмарних сервісів. Такі сервіси візьмуть на себе отримання даних від цифрових блоків сільськогосподарського обладнання і забезпечать сумісність різних форматів і протоколів. Окрім цього, єдиний сервіс може забезпечити максимально ефективне використання даних, які корисні відразу всім сільськогосподарським компаніям цілого регіону - дистанційне зондування землі, гіперспектральна аерозйомка, дані прогнозу погоди, тощо.

Додатковою перевагою такого хмарного сервісу буде маркетингова і логістична підтримка аграріїв. Доступ до інформації знизить ризики перевиробництва сільськогосподарських культур, дасть можливість доступу до реальних цін на агропродукцію і знизить витрати на послуги посередників, спростить побудову транспортних ланцюжків.

За оцінкою Accenture, ефектом впровадження єдиних хмарних сервісів для сільського господарства може стати подвоєння прибутку, одержуваної з гектара [65]. Створення таких сервісів створить передумови для значного прискорення цифровізації сільського господарства.

Прискорене впровадження нового покоління цифрових технологій для українського АПК - ефективний спосіб використання організаційних переваг української моделі розвитку сільського господарства. Крім того, це дозволить істотно підвищити ефективність інвестицій в АПК, підняти віддачу на кожен

вкладену гривню. Створення єдиного державного хмарного сервісу може стати надважливим елементом нефінансової державної підтримки сільського господарства.

На нашу думку, використання системного, продуманого державного підходу для впровадження нового покоління цифрових технологій в сільське господарство повинно стати важливою і перспективною складовою стратегії розвитку АПК України.

Нові амбітні завдання розвитку сільського господарства вимагають подальшого розвитку системи агрофінансування, виведення її на новий якісний рівень. Як пріоритетні завдання розвитку можна виділити:

- Скорочення термінів прийняття рішення з надання проектного фінансування в агрогалузі;
- Забезпечення більш гнучких умов фінансування, які відповідають специфіці сільськогосподарського бізнесу, який схильний до значного впливу кліматичних ризиків;
- Подальше спрощення доступу до банківського та лізингового фінансування для малого агробізнесу;
- Зниження банківських процентних ставок по кредитах, розширення доступу до державної підтримки.

Підтримка високих темпів розвитку, активізація інвестицій вимагає підвищення надійності вкладення коштів і розширення числа інвесторів в сільське господарство. Сучасні фінансові технології дозволяють значно збільшити швидкість транзакцій, забезпечити багатofакторний аналіз великих обсягів даних.

Важливо, що такі технології впроваджуються не тільки в США, ЄС Канаді та інших розвинених країнах світу. Успішний досвід впровадження сучасних фінансових технологій, орієнтованих насамперед на малий агробізнес, фермерів, є в ряді активно зростаючих африканських країн: Південна Африка, Кенія, Нігерія, Танзанія. Міжнародна підтримка, слабкість

«традиційних» фінансових інститутів створило в цих країнах хороший клімат для новинок з області Фінансових технологій.

Значний інтерес представляє використання системи комплексного автоматизованого скорингу - оцінки кредитоспроможності фермерів і сільськогосподарських підприємців Кенії. Перевагою цієї системи став широкий доступ до кредитних коштів і високий рівень повернення коштів.

Для користувача реалізований дуже простий порядок співпраці:

- Фермерам і малим підприємцям достатньо відправити заявку за допомогою електронної пошти і повідомити ряд ключових фінансових даних: урожай, виручка, витрати. Далі система робить аналіз кредитоспроможності і, в разі позитивного рішення, відкриває доступ до запитаних засобів. При цьому використовується власна платіжна система, побудована на основі мобільного зв'язку.

- Фінансовим інститутам пропонується комплекс послуг, спрямованих на вирішення таких ключових проблем, як зниження транзакційних витрат, підвищення надійності аналізу позичальників (управління ризиками), розширення портфеля.

В основі використовуваної системи скорингу лежить сучасна фінансова технологія, яка об'єднує високоефективні алгоритми пошуку даних, обробку великих масивів інформації, прийняття рішень на основі нейронних мереж.

Інший приклад схожого проекту – Acre Africa, що сприяє розвитку агрострахування в регіоні. Компанія надає всім учасникам ринку базову інформацію, необхідну для розрахунку ризиків, розробляє на замовлення страхових компаній максимально затребувані продукти, взаємодіє з перестраховими компаніями. Цільовими сегментами проекту є:

- Об'єднання фермерів, банків та інших організацій, зацікавлених в страхуванні порівняно великих ризиків;
- Фермери, представники малого та середнього агробізнесу, для яких спрощується доступ до послуг агрострахування;

- Місцеві страхові компанії, які можуть істотно знизити свої ризики і оптимізувати продукти;
- Перестраховальники, для яких стає можливим вибудувати ефективну цінову політику.

Забезпечення компаній, що працюють у сфері агостраховання, актуальною та своєчасною інформацією, формування ключових галузевих індексів, забезпечення ефективного зворотного зв'язку між страховими компаніями і їх клієнтами – всі ці завдання дуже актуальні для українського сільського господарства.

Адаптація українського законодавства для впровадження нових фінансових технологій значно підвищить інвестиційну привабливість АПК України, спростить організацію експортних поставок аграрної продукції в країни Близького Сходу і Північної Африки. Також це дозволить зробити важливий крок у досягненні цілей стратегії розвитку АПК України.

Ще одним трендом в світовій агрогалузі є технології захищеного ґрунту, забезпечують високу ефективність виробництва сільськогосподарської продукції і в цілому дозволяють вирішити одну з головних проблем інвестицій в сільське господарство – значний вплив несприятливих факторів зовнішнього середовища.

Сільське господарство захищеного ґрунту вимагає доступу до сучасних технологій: комп'ютерний контроль поживних розчинів, температури і вологості навколишнього середовища та ін. Приклад активного використання природних конкурентних переваги для розвитку агровиробництва захищеного ґрунту - Ізраїль. Зараз ця країна не тільки експортує вирощені в теплицях овочі, але і є найбільшим постачальником агротехнологій в світі.

Здійснити наступний крок у розвитку агровиробництва захищеного ґрунту дозволили нові технологи такі, як світлодіодні джерела світла з оптимальним для фотосинтезу спектром випромінювання та аеропоніка.

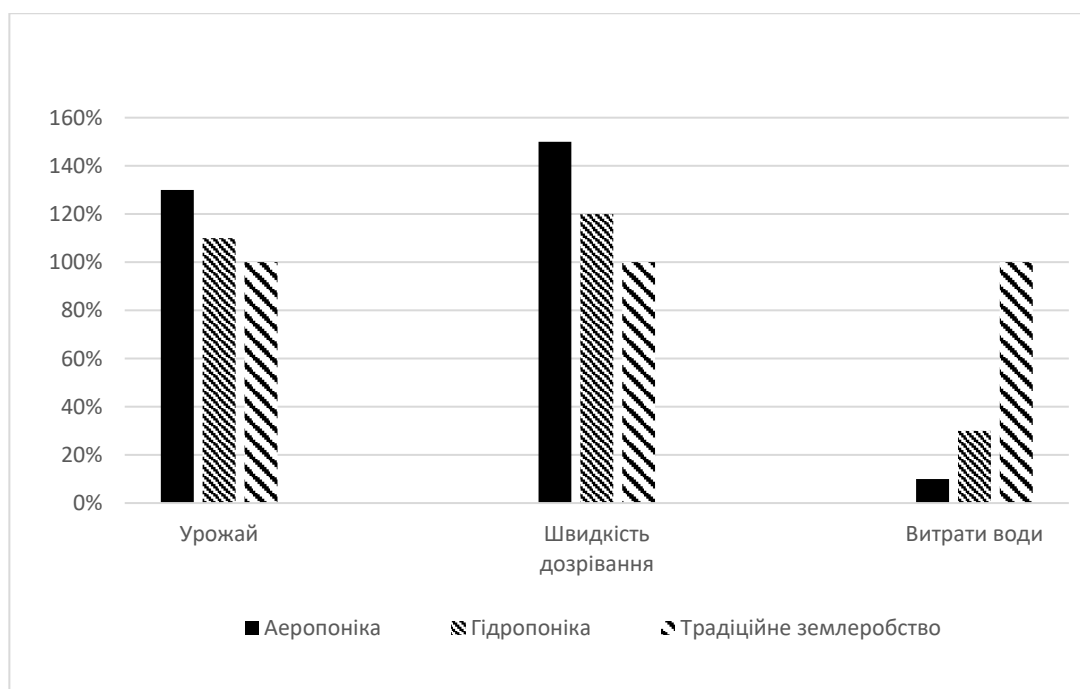


Рис 3.1. Порівняння ефективності технологій

З практичної точки зору застосування технологій аеропоніки призвело до створення «вертикальних ферм» - нового формату виробництва агропродукції.

Розміщення вертикальних ферм безпосередньо в місті, поруч з магазином або рестораном значно скорочують витрати на транспортування продукції, збереження свіжості, тощо. Такі ферми дозволяють задіяти будь-які вільні площі або навіть робити їх мобільними, на базі вантажного автомобіля (рішення, пропонуване стартапом «GrowTruck»).

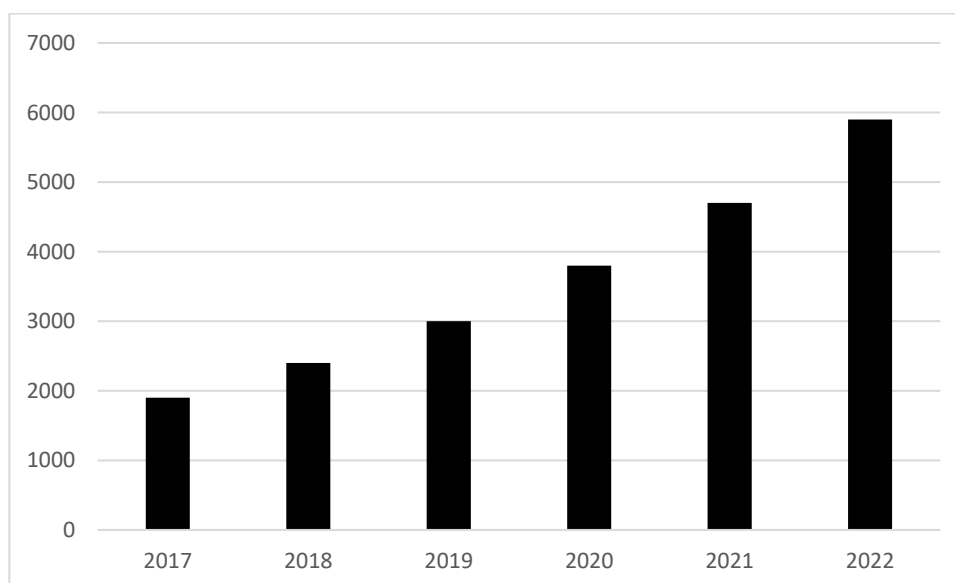


Рис 3.2. Прогноз динаміки ринку обладнання для вертикальних ферм, млн дол. США

Отже, середній темп зростання – 25% на рік. Основні складові цього ринку - системи освітлення, обладнання для аеро- та гідропоніки, несучі конструкції, як правило контейнерного типу, а також комп'ютерне обладнання та програмне забезпечення.

Найбільшими ринками обладнання вертикальних ферм є Південно-Східна Азія та США - близько 30% світового ринку кожна.

Для України завдання розвитку землеробства захищеного ґрунту стоїть особливо гостро. Використання технологій вертикальних ферм - можливість увійти до складу світових лідерів із застосування сучасних агротехнологій та знизити ризики інвестування в галузь. Ринок обладнання для вертикальних ферм знаходиться на стадії швидкого зростання. Це хороша можливість для розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва.

Також одним з нових напрямків технологічного розвитку є ринок сільськогосподарських безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Згідно з прогнозами, це один з найбільш швидкозростаючих високотехнологічних ринків в світі. Середньорічний темп зростання оцінюється до 30% в рік.

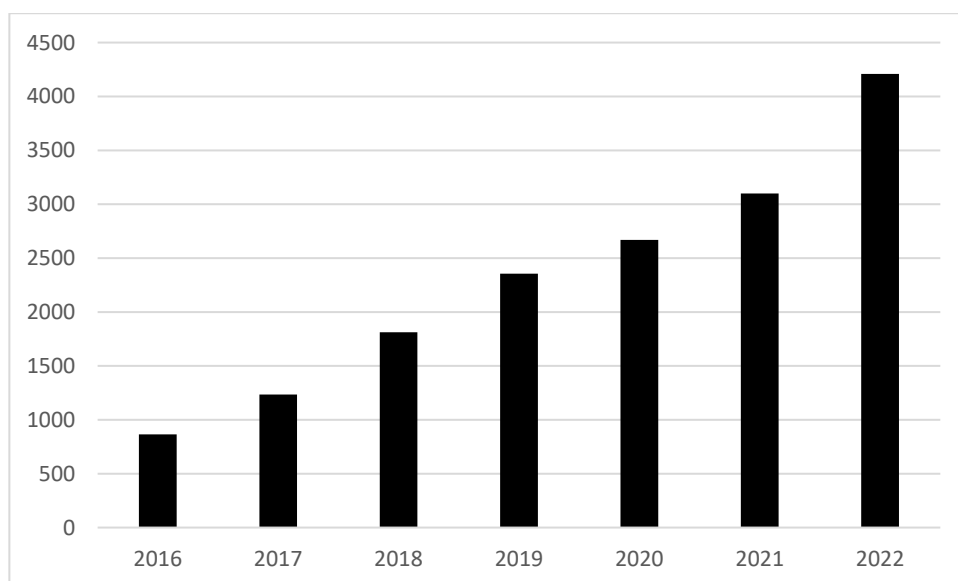


Рис. 3.3. Прогноз світового ринку БПЛА сільгосппризначення, млн дол. США

Найбільшим національним ринком сільськогосподарських безпілотних апаратів є США. В даний час в цій країні продається близько третини всіх агробезпілотників. Але в перспективі великі темпи зростання будуть показувати ринки Європи і країн, що розвиваються.

Швидке зростання світового ринку сільськогосподарських безпілотних літальних апаратів підтверджує ефективність їх застосування. Використання агротехнологій, заснованих на використанні БПЛА, стає одним з ключових чинників конкурентоспроможності. Для України, сільське господарство якої ставить перед собою амбітні завдання виходу на світовий ринок, це особливо актуально.

Важливо, що експортоорієнтований АПК України створює відмінний внутрішній ринок для сільськогосподарських літальних апаратів. На сьогодні їх застосування в Україні невелике, але в перспективі воно може значно зрости. Можливості внутрішнього ринку України достатні для формування на його базі одного із світових лідерів на ринку агро БПЛА. З огляду на високі темпи зростання ринку (до 30% в рік) – це дуже перспективний напрямок.

Отже, зараз конкурентоздатність аграрної продукції визначається ефективністю її виробництва і застосування передових технологій створюють сприятливі умови для розвитку вітчизняного агропромислового комплексу.

На нашу думку, використання системного, продуманого державного підходу для впровадження нового покоління цифрових технологій та фінансових технологій в сільське господарство повинно стати важливою і перспективною складовою стратегії розвитку АПК України.

Також ми припустили, що використання таких технологій землеробства захищеного ґрунту, як вертикальні ферми можуть сприяти входження України до складу світових лідерів із застосування сучасних агротехнологій, а також через швидке зростання цього ринку виробництво обладнання для вертикальних ферм сприятиме розвитку вітчизняного високотехнологічного АПК.

Ще одним з нових напрямків технологічного розвитку АПК можна виділити ринок сільськогосподарських безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Можливості внутрішнього ринку України достатні для формування на його базі одного із світових лідерів на ринку агро БПЛА.

Розділ 3.2. Прогнозування та передбачення розвитку сфери АПК України на глобальному рівні

В даний час в світовій економіці розгортається нова технологічна хвиля, яка буде характеризуватися розвитком робототехніки; біотехнологій, оснований на сучасних досягненнях молекулярної біології та генної інженерії; нанотехнологій; систем штучного інтелекту. Посилюється актуальність гнучкої автоматизації виробництва, значно збільшуються обсяги використання відновлювальних джерел енергії, біотехнології стануть основою розвитку АПК.

Все це створює передумови для формування нової структури ринків засобів виробництва та продукції агропромислового комплексу.

Україна має значний потенціал розвитку АПК на глобальному рівні. Це обумовлено такими сильними сторонами, як сприятливі агрономічні умови, наявність багатогалузевої інфраструктури та наявність освіченого працездатного людського капіталу.

Втім, основними стримуючими факторами розвитку АПК залишаються низький рівень заробітної плати, високий рівень корупції, значний рівень інфляції, імпортозалежність, використання застарілих методів та технологій виробництва та недосконалість фінансово-кредитної системи.

На нашу думку, можливі два сценарії розвитку АПК України на глобальному рівні.

Сценарій «Локальний розвиток» передбачає досягнення стабільного зростання сектора і спеціалізацію на тих сегментах ринків, де продукція АПК України вже є конкурентоспроможною.

У сценарії «Глобальний прорив» можна також вийти на нові для українського АПК ринки за рахунок форсованого науково-технологічного розвитку.

За нашими оцінками Україна може наростити до 2030 року частку в світовому експорті продукції АПК, при реалізації першого сценарію - до 1,5%, а при реалізації другого сценарію - в 3,5%. Нинішня частка, нагадаємо, становить 1,28%.

Основними драйверами розвитку АПК України в сценарії «Локальний розвиток» будуть поступове пожвавлення економіки, імпортозаміщення і подальший розвиток традиційних експортних ніш. Поліпшення умов для інвестицій буде пов'язано з ефектами стимулюючої грошово-кредитної і бюджетної політики.

Основною умовою реалізації сценарію «Глобальний прорив» буде прискорення зростання української економіки в середньостроковій перспективі за рахунок збільшення державних інвестицій. Даний сценарій передбачає додаткові вкладення в розвиток наукової та інноваційної діяльності, підтримку експорту сільськогосподарської продукції та стимулювання споживчого попиту на вітчизняні товари.

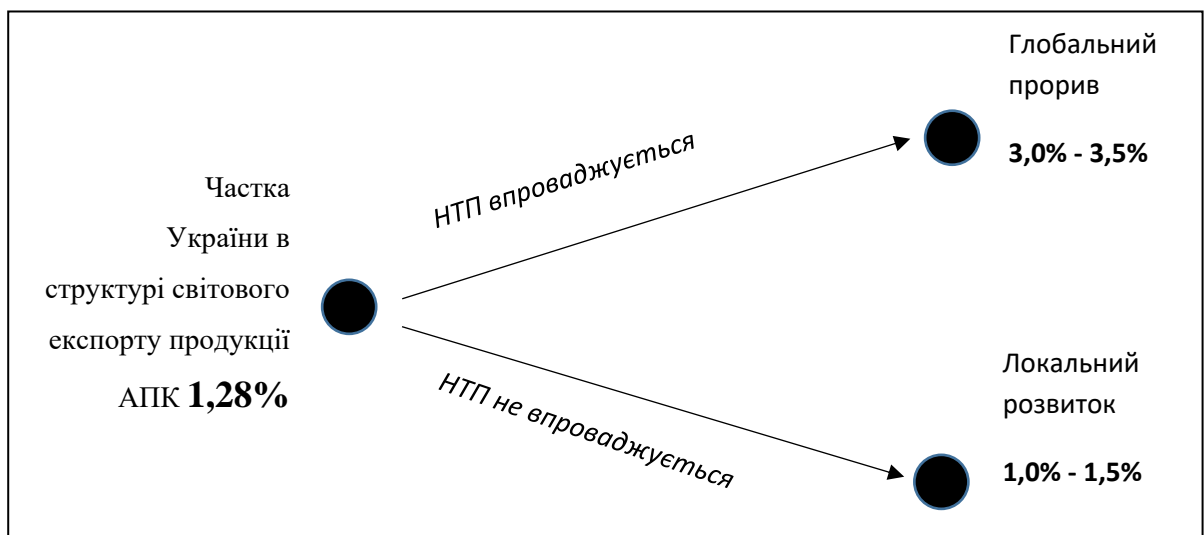


Рис. 3.4. Сценарії розвитку АПК України

Головною метою науково-технологічного розвитку АПК України є забезпечення конкурентоспроможності української продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках насамперед за рахунок створення, поширення і застосування новітніх досягнень науки і технологій. Реалізація цієї мети покликана забезпечити перехід до високопродуктивного (прискорена селекція, діючі речовини для сучасних ветпрепаратів та засобів захисту рослин, тощо), Високотехнологічного (синтетична біологія, харчові біотехнології, функціональні продукти харчування, тощо), ресурсоефективного (розумне сільське господарство, збалансовані уніфіковані корми, тощо), кліматоадаптивного (районовані сорти і породи, іригаційні комплекси нового покоління, вертикальні ферми, тощо) виробництва сільськогосподарської сировини і продукції з високим рівнем переробки.

Масове виробництво та експорт конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю стануть можливими завдяки стійкому зростанню продуктивності праці та ресурсоефективності.

Тому важливими умовами розвитку АПК стануть: подолання науково-технологічного відставання вітчизняного АПК від рівня провідних країн світу і економічно ефективного зниження його залежності від імпорту технологій; формування в АПК інноваційної системи, що забезпечує створення та освоєння передових вітчизняних розробок, а також адаптацію імпортних технологій там, де це необхідно; пріоритетний розвиток фундаментальних та прикладних досліджень у перспективних сферах (у тому числі за рахунок залучення приватних інвестицій); підвищення доступності нових технологій для середнього та малого бізнесу, фермерських господарств та індивідуальних виробників; вирівнювання технологічного рівня великих та середніх виробництв; пріоритетний розвиток інновацій у сфері ресурсоефективності, інфраструктури зберігання, переробки та логістики.

Такий сценарій передбачає активізацію міжнародного співробітництва. Цьому сприятиме зацікавленість низки країн, що мають обмежені агрокліматичні можливості, в стабільному постачанні сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства, створення сільськогосподарських виробництв в інших країнах з сприятливими агрокліматичними умовами, в тому числі в Україні.

Прогноз науково-технологічного розвитку агропромислового комплексу закладає основу для формування галузевої системи технологічного прогнозування. Ця система повинна бути орієнтована на забезпечення перспективних потреб сектора з урахуванням розвитку ключових виробничих технологій. Основні функції системи технологічного прогнозування АПК України в перспективі повинні стати:

- регулярний моніторинг глобальних технологічних трендів, визначення технологічних загроз та можливостей, формування сценарних умов науково-технологічного розвитку АПК;
- організація пошуку та аналізу інформації щодо рівня та результатів наукових досліджень і технологічних розробок вітчизняних та зарубіжних організацій АПК, в тому числі про проривні технології, здатні надавати радикальний вплив на складену структуру аграрних ринків, змінити попит на продукцію галузей АПК;
- забезпечення регулярної корекції ПНТР АПК, переліку першочергових напрямків науково-технологічного розвитку та галузевих критичних технологій АПК, а також галузевих технологічних дорожніх карт;
- методичне забезпечення діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України у сфері прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку сектору через мережу галузевих центрів прогнозування на базі провідних профільних вузів;
- забезпечення інтеграції отриманих результатів у систему стратегічного планування національного рівня.

Перед українською економікою гостро стоїть завдання пошуку нових джерел росту, одним з яких повинен стати високотехнологічний та глобальноконкурентний агропромисловий комплекс. Просування в цьому напрямку вимагає вдосконалення науково-технічної політики в АПК, підвищення якості методичного, інформаційного та експертноаналітичного забезпечення відповідних управлінських рішень. Для досягнення цієї цілі важливо забезпечити підвищення ефективності реалізації інструментів галузевого регулювання. Також необхідно збільшити масштаби фінансування аграрної освіти та аграрної науки, яке сьогодні є на недостатньо високому рівні.

Розвиток агропромислового комплексу України забезпечить значні зміни в соціально-економічній сфері, позитивно вплине на стабільність економічного зростання, забезпечення економічної безпеки країни, підвищенні рівня зайнятості та якості життя населення.

Отже, ми визначили два основних сценарії розвитку сфери АПК України до 2030 року. Згідно з першим основними драйверами розвитку українського сільського господарства будуть: поступове пожвавлення економіки, імпортозаміщення і подальший розвиток традиційних експортних ніш. Поліпшення умов для інвестицій буде пов'язано з ефектами стимулюючої грошово-кредитної і бюджетної політики.

Другий сценарій «Глобальний прорив» передбачає розробку та реалізацію науково-технологічної політики у сфері АПК. Головною метою науково-технологічного розвитку АПК України є забезпечення конкурентоспроможності української продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках насамперед за рахунок створення, поширення і застосування новітніх досягнень науки і технологій.

Висновки до розділу 3

Отже, зараз інновації в АПК переживають вибухове зростання. У середньостроковій перспективі саме вони визначатимуть нових лідерів

агроринку. За останні роки більш ніж в 10 разів зріс обсяг інновацій в стартапах, що спеціалізуються на нових агротехнологіях.

На нашу думку використання системного, продуманого державного підходу для впровадження нового покоління цифрових технологій та фінансових технологій в сільське господарство повинно стати важливою і перспективною складовою стратегії розвитку АПК України.

Також ми припустили, що використання таких технологій землеробства захищеного ґрунту, як вертикальні ферми можуть сприяти входження України до складу світових лідерів із застосування сучасних агротехнологій, а також через швидке зростання цього ринку виробництво обладнання для вертикальних ферм сприятиме розвитку вітчизняного високотехнологічного АПК.

Ще одним з нових напрямків технологічного розвитку АПК можна виділити ринок сільськогосподарських безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Можливості внутрішнього ринку України достатні для формування на його базі одного із світових лідерів на ринку агро БПЛА.

Ми визначили два основних сценарії розвитку сфери АПК України до 2030 року. Згідно з першим основними драйверами розвитку українського сільського господарства будуть: поступове пожвавлення економіки, імпортозаміщення і подальший розвиток традиційних експортних ніш. Поліпшення умов для інвестицій буде пов'язано з ефектами стимулюючої грошово-кредитної і бюджетної політики.

Другий сценарій «Глобальний прорив» передбачає розробку та реалізацію науково-технологічної політики у сфері АПК. Головною метою науково-технологічного розвитку АПК України є забезпечення конкурентоспроможності української продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках насамперед за рахунок створення, поширення і застосування новітніх досягнень науки і технологій.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення актуальної проблеми – визначення зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку агропромислового комплексу України; обґрунтування еко-інноваційної моделі розвитку для експортоорієнтованих підприємств; прогнозування розвитку АПК України на глобальному рівні.

Одержані в процесі дослідження результати дали можливість сформулювати такі висновки:

1. Стратегія розвитку – це властивість стратегії підприємства, яку вона може мати не у будь-який момент діяльності, а тільки при наявності певних умов. Вважається, що концептуально стратегія розвитку – це стратегія, яка спрямована на досягнення цілей розвитку. А цілі розвитку можна ставити тільки у певних сприятливих для цього умовах. Аналіз вітчизняних і зарубіжних літературних джерел дав змогу виокремити ознаки стратегії розвитку: інтенсивний розвиток, сприятливий мікро- та макроклімат, спрямованість на досягнення цілей розвитку, достатній рівень НТП. До стратегій розвитку основну, що включає в себе стратегії зростання, підтримання, догляду, комбіновану; конкурентну (містить в собі стратегії зниження цін, диференціації, концентрації) та функціональну стратегію.

2. Було досліджено та узагальнено існуючі стратегічні програми розвитку АПК України, що дало змогу надати свої рекомендації.

3. Було визначено сутність та роль міжнародної конкуренції у сучасних умовах. Міжнародна конкуренція – це невід'ємна властивість світового ринку і одна з найважливіших характеристик наростаючої інтернаціоналізації господарського життя і зростаючого впливу світового ринку на національні ринки. В цілому міжнародна конкуренція надає наростаючий вплив на формування міжнародної конкурентоспроможності національних економік, їх окремих секторів і господарських одиниць. Нині

рівень конкурентоспроможності в переважній своїй частині встановлюється зовнішніми по відношенню до національних умов виробництва, збуту, конкуренції. Досягнення цього рівня - обов'язкова умова конкурентоспроможності національних виробників.

4. На підставі розрахунку індикаторів конкурентоспроможності за останні п'ять років було здійснено аналіз тенденцій розвитку експорту продукції АПК України, який свідчить про негативну тенденцію конкурентоспроможності українського експорту. Втім деякі показники вказують на покращення рівня конкурентоспроможності українською продукції.

5. На підставі аналізу тенденцій експорту продукції АПК України було визначено три основних зовнішньоторговельних пріоритетів розвитку АПК України. Одним із найважливіших напрямків співробітництва є розвиток торговельних відносин з країнами ЄС. Це обумовлено значними обсягами експорту в дані країни, географічна наближеність, висока платоспроможність населення та безумовно торговельні преференції, які ЄС надав для українських виробників аграрної продукції. Серед пріоритетних ринків важливим є регіон Центральної Азії. Центральна Азія є одним із найбільших імпортерів продукції АПК України. Проведений нами аналіз свідчить про зростаючий попит на аграрну продукцію, а також, що за останні роки Україні вдалося наростити свою присутність на цих дуже перспективних ринках.

Також проведений аналіз свідчить про доцільність активізації співпраці з державами північно-африканського регіону. Тим більше, що ця діяльність не пов'язана з введенням різноманітних обмежень і процедур, що вимагають, наприклад, країни ЄС та Російська Федерація.

6. На підставі аналізу тенденцій бюджетної підтримки українських сільгоспвиробників у порівнянні з іншими країнами було визначено ступінь державної підтримки аграрного сектору України, що дало змогу зробити висновок, що сучасна політика підтримки аграрного сектору економіки

України характеризується певною хаотичністю, неоднорідністю структури, постійною зміною векторів і відсутністю стійкої тенденції до зростання.

7. На підставі дослідження світових тенденцій розвитку агроінновацій було обґрунтовано еко-інноваційну модель розвитку для експортоорієнтованих підприємств України.

На нашу думку використання системного, продуманого державного підходу для впровадження нового покоління цифрових технологій та фінансових технологій в сільське господарство повинно стати важливою і перспективною складовою стратегії розвитку АПК України.

8. На підставі сценарного прогнозування ми передбачили розвиток сфери АПК у середньостроковій перспективі. Ми визначили два основних сценарії розвитку сфери АПК України до 2030 року. Згідно з першим основними драйверами розвитку українського сільського господарства будуть: поступове пожвавлення економіки, імпортозаміщення і подальший розвиток традиційних експортних ніш. Поліпшення умов для інвестицій буде пов'язано з ефектами стимулюючої грошово-кредитної і бюджетної політики. Другий сценарій «Глобальний прорив» передбачає розробку та реалізацію науково-технологічної політики у сфері АПК. Головною метою науково-технологічного розвитку АПК України є забезпечення конкурентоспроможності української продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках насамперед за рахунок створення, поширення і застосування новітніх досягнень науки і технологій.

Отже формування єдиної стратегії розвитку АПК України дасть підстави визначити ключі завдання державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності, створення ефективної системи підтримки експорту, яка забезпечить сталий розвиток та реалізацію експортного потенціалу агропромислового комплексу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. [та ін.]; за ред.: М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
3. Ансофф И. Стратегическое управление: пер. с англ./ И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 520 с.
4. Бабенко А. А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02 “Економіка сільського господарства і АПК” / А.А. Бабенко. — Луганськ, 2005. — 20 с.
5. Баюра Д.О., Петрук В.В. Теоретичні аспекти розвитку стратегічного планування на підприємствах в умовах ринкової нестабільності// Наукові праці НДФІ, 2014.- Вип.2 (67). - С.153-158.
6. Біленький О. Ю. Аграрне виробництво в умовах глобалізації: монографія / Біленький О. Ю. — К. : ННЦ ІАЕ, 2012. — 478 с.
7. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. - 7-е изд., доп. - М. : Ин-т новой экономики, 2008. - 1472 с.
8. Бунге М. Сучасний дискурс / М. Бунге; [за ред. В. Д. Базилевича]. — К. : Знання, 2005. — 697 с.
9. Винокуров В.А. Организация стратегического управления на предприятии / В.А. Винокуров — М.: Центр экономики и маркетинга, 1996.- 458 с.
10. Вишневська О. М. Напрями і складові еколого-орієнтованого розвитку економіки країни / О. М. Вишневська // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, — Вип. 4 (78), 2014.— С. 36—43.

11. Внешнеэкономический толковый словарь. — М.: ИНФРА-М, Термика. И. П. Фаминский [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://economics.niv.ru/doc/dictionary/foreign-economic/fc/slovar-204-1.htm#zag-907>
12. Герасименко А. Монополія та економічна влада: історико-економічний аналіз / А. Герасименко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2012. — № 3. — с. 23-35.
13. Генри Минцберг, Сумантра Гошал, Джеймс Брайян Куинн Стратегический процесс. Концепции. Проблемы. Решения/пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2001, серия "Теория и практика менеджмента", 688 с.
14. Головінов М.І. Стратегія розвитку підприємства: сутність і ознаки / М.І. Головінов, О.І. Литвинов //Науковий вісник : Зб. науково-технічних праць. — Львів : Національний лісотехнічний університет України. — 2011. - Вип. 21.19. — С. 224-228.
15. Гордієнко П.Л., Дідковська Л.Г., Яшкіна Н.В. Стратегічний аналіз. — 3-тє вид., перероб. і доп., К.: Алерта, 2011.- 520 с.
16. Диба О. Вплив глобалізації на соціально-економічний стан України / О. Диба, Є. Осадчий // Ринок цінних паперів України. — 2014. — № 7. — с. 19-28.
17. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика/ П. Дойль. — СПб.: Питер, 1999. — 560 с.
18. Дорофеев В.Д. Менеджмент : учеб. пособие / В.Д. Дорофеев, А.Н. Шмелева, Н.Ю. Шестопап. — М. : ИНФРА-М, 2008. — 440 с.
19. Дудченко М.А. Диверсифікація експортного потенціалу України./ Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / М.А. Дудченко, А.С. Філіпенко, В.С. Буркін, А.С. Гальчинський та ін. - К.: Либідь, 2002. - С. 143 - 157.
20. Экономика предприятия Учебник / Под общ. ред. С. Ф. Покропивного. — Пер. с укр. 2-го перераб. и доп. изд. — К.: КНЭУ, 2002.

21. Єпішкіна О. В. Вдосконалення економічних механізмів експортної орієнтації використання ресурсного потенціалу агропромислових підприємств : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” / О. В. Єпішкіна. - Сімферополь, 2007. - С. 6.

22. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.

23. Зінов'єв Ф. В. Ефективність використання експортного потенціалу України / Ф. В. Зінов'єв, О. О. Якушев // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – № 2 (18), том 2. – Мелітополь : Люкс, 2012. – С. 401-410.

24. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2011 році: стат. зб. / [за ред. А.О. Фризоренка]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 160 с.

25. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році: стат. зб.: у 2 т. Т. 1. / [за ред. А.О. Фризоренка]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 138 с.

26. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2013 році: стат. зб. / [за ред. А.О. Фризоренка]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 156 с.

27. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році: стат. зб. / [за ред. А.О. Фризоренка]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 153 с.

28. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2015 році: стат. зб. / [за ред. А.О. Фризоренка]. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 155 с.

29. Карлоф Б. Деловая стратегия: пер. с англ. - Москва: Экономика, 1991 - 240 с.

30. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс] /

Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>.

31. Левицький Ю.А. Визначення місця стратегії розвитку в класифікації стратегій. / Ю.Д. Костін, Ю.А. Левицький // Вісник економічної науки України. – 2008. - №2. – С. 60-63.

32. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.

33. Маталка С. М. Управління ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств : монографія / С. М. Маталка. -Луганськ : Ноулідж, 2011. - С. 47.

34. Международная конференция «Зерно Причерноморья 2016»: Полный отчет о конференции [Электронный ресурс] / Консалтинговое агентство "УкрАгроКонсалт" – Режим доступа: <http://www.ukragroconsult.com/news/zerno-prichernomorya-trade-must-go-on-polnyi-otchet-o-konferencii>.

35. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Мельник Л. Г. – Сумы : ИТД "Университетская книга", 2003. – 288 с.

36. Осипов В. С. Теория конкурентного взаимодействия хозяйствующих субъектов: монография / В. С. Осипов. – М. : ПАЛЕОТИП, 2013.

37. Портер Е. Майкл Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов/ Майкл Е. Портер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.

38. Портер М. Стратегія конкуренції / Майкл Е. Портер; Пер. с англ – К.: Основи, 1998.

39. Проект національної стратегії розвитку експорту України (проект) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/zed/strategy/ukr/4589.html>.

40. Раєвнєва О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / Раєвнєва О. В. – Х. : ВД "ИНЖЕК", 2006. – 496 с.
41. Райзберг Б.А., Лозовский Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. - М.: ИНФРА-М, 1997, 345.
42. Розміщення продуктивних сил: регіональна економіка: підручник / За ред. С.І. Дорогунцова. – К.: КНЕУ, 2005. – 988 с.
43. Рослинництво України 2015: стат. зб. / [за ред. О.М. Прокопенка]. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 180 с.
44. Румельт, Ричард Хорошая стратегия, плохая стратегия . В чем отличие и почему это важно / Ричард Румельт. - М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. - 343 с.
45. Рульєв В.А., Гуткевич С.О. Менеджмент : навч.посіб. / В.А. Рульєв, С.О. Гуткевич. - К. : Центр учбової літератури, 2011. - 312 с.
46. Сердюк Н. Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики / Н. Сердюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eiou/2008_4/02%20-%20Ek%204-208.pdf.
47. Соколенко В. А. Сутність та види стратегії розвитку / В. А. Соколенко, О. М. Бондаренко // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ "ХПІ". – 2015. – № 53 (1162). – С. 70-74.
48. Сорокин Д. О стратегии развития России / Д. Сорокин // Вопросы экономики. – 2010. – № 8. – С. 28–40.
49. Спиридонов И. А. Международная конкуренция и пути повышения конкурентоспособности экономики России / И. А. Спиридонов. – М. : Инфра-М, 1997. – 169 с.

50. Стахорський О. О. Вплив інновацій на формування експортного потенціалу аграрних підприємств : автореф. дис. канд. ек. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. О. Стахорський. – Херсон, 2010. – С. 5.
51. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посібник // 2-ге вид. — К.: Вікар, 2002. — С. 295.
52. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. — К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. — 182 с.
53. Стратегія екологічної політики України до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу до докум. : <http://www.ue-p.eu/our-activity/strategy/2011/september/strategya-ekologchnopoltiki-ukrani-do.html>.
54. Стратегія забезпечення ефективного розвитку аграрної та переробної сфер АПК України. Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.07.02 / В.М. Яценко; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. — Миколаїв, 2004. — 35 с.
55. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» / Указ Президента України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до докум. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
56. Стратегія як центральний елемент стратегічного менеджменту / Р. І. Завадяк, В. В. Попович, Л. М. Ціцак, Ю. О. Дідович, О. А. Федорович // Науковий вісник Ужгородського університету. — Ужгород, 2010. — Вип. 31: Серія: Економіка. — С. 154–158.
57. Тваринництво України 2015: стат. зб. / [за ред. О.М. Прокопенка]. — К. : Державна служба статистики України, 2016. — 211 с.
58. Толоконников А. Запрет на ограничение конкуренции в Евросоюзе / А. Толоконников // Обозреватель. — 2006. — № 12. — с. 70-78.
59. Тренев Н.Н. Стратегическое управление : учеб. пособие / Н.Н. Тренев — М. : Приор, 2002. — С. 288.
60. Филук Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: монографія / Г. М. Филук. — Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 404 с.

61. Фомишин С.В. Международные экономические отношения на рубеже тысячелетий: Учебное пособие / Фомишин С.В. – Херсон: Олди-плюс, 2002. – 560 с.
62. Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода / Ф.А. Хайек. – СПб.: Пневма, 1999.
63. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник / З.Є. Шершньова. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
64. Шолойко А. С. Тенденції державної підтримки сільського господарства / А. С. Шолойко // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 41– 44.
65. AgFunder AgriFood Tech Investing Report: Year review 2017 [Electronic resource] / AgFunder – Mode of access: <https://research.agfunder.com/2017/AgFunder-Agrifood-Tech-Investing-Report-2017.pdf>
66. Agricultural support estimates [Electronic resource] / Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2015. Organisation for Economic Co-operation and Development – Mode of access: http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/data/producer-and-consumer-support-estimates/agricultural-support-estimates-2015_data-00737-en.
67. A Green Growth Strategy For Food And Agriculture: Preliminary Report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум. : <http://www.oecd.org/greengrowth/sustainableagriculture/48224529.pdf>.
68. Felipe J., Kumar U., Abdon A. Using Capabilities to Project Growth, 2010–2030//Journal of the Japanese and International Economics. Vol. 26 (1). 2012. – P.153–166.
69. Global agriculture towards 2050 : High Level Expert Forum - How to Feed the World in 2050 [Electronic resource] / Agricultural Development Economics Division Economic and Social Development Department, FAO – Mode of access: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/Issues_papers/HLEF2050_Global_Agriculture.pdf

70. OECD-FAO Agricultural Outlook 2017-2026 [Electronic resource] OECD/FAO Publishing, Paris – Mode of access: <http://www.fao.org/3/a-i7465e.pdf>

71. The United Nations Commodity Trade Statistics Database [Electronic resource] COMTRADE – Mode of access: <https://comtrade.un.org>

72. Trade Competitiveness Map: Trade Performance Index Technical Notes / Market Analysis and Research Division of Market Development International Trade Centre.

73. Trade statistics for international business development [Electronic resource] / International Trade Centre. – Mode of access: http://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1||||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|1|1.

74. World Development Indicators [Electronic resource] / The World Bank data. – Mode of access: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&Topic=1>.

75. Ukraine and the World Economy: Risk Assessment and Policy Recommendations / Institute for economic research and policy consulting, Kyiv. – P. 81.

76. Overview of CAP Reform 2014-2020 [Electronic resource] / Agricultural Policy Perspectives Brief – Mode of access: http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf.